

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜNYA BATI VE İSLAM

ARNOLD JOSEPH TOYNBEE

di Nisan 1889, Londra -22 Ekim 1970 İngiltere) tgrı'de Oxford'da Balfiol College'den mezun oldu. Ardından kısa bir süre Atina'daki İngiliz Okulu'na devam etti. 1912'de Balliol College'de Antik Çağ tarihi dalında öğretim üyesi oldu. 1915'te Dışişleri Bakanlığı haberalma dairesinde çalışmaya başfa-dı. 1919'da Paris Barış Kon/eransı'nda ingiltere heyetinde yer aldı. Daha sonra Londra Üniversite-si'nde Bizans ve Yunan araştırmaları profesörlüğüne getirildi. 1921-22 yıllarında Türk Kurtuluş Savaşı sırasında *Manchester Guardian* gazetesinin muhabirliğini yaptı; bu görevde edindiği deneyimlerini *The Western Question in Creece and Tur-key* isimli kitabında topladı 1925'te London Scho-ol of Economics'te uluslararası tarih araştırmaları profesörü oldu. Ayrıca Londra Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. Toynbee'nin en tanınmış eseri, uygarlıkların çev-rimse! gelişmesi ve düşüşüyle ilgili çözümlemesine dayalı tarih felsefesini ortaya koyduğu 12 ciltlik *A study offHistory* (Tarih Üzerine Bir İnceleme) dir. Diğer eserleri; *Civilisatbn on Tr/a/* (Medeniyet Yargılanıyor), *East of West: A journey Round the World* (Doğudan Batıya Dünya Çevresinde Bir Yolculuk), *Hellenism: The History of a CMtisation* (Helenizm: Bir Uygarlığın Tarihi), *The World and the West* (Dünya ve Batı) ve *Turkey* (Türkiye) dir.

ARNOLD J. TOYNBEE

Dünya Batı ve İslam

Türkçesi Abdullah Zerrar

PINAR YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

pımr yayınlan

istanbul kitap kültür merkezi

büyük refitpasa cd. no: 22/16

vezneciler istanbul

tel: (0212) 520 98 90-527 06 77

Dünya Batı ve İslam

Arnold Toynbee

The Wes1 and the World, London. 1953

pınar yayınları: **152** araştırma İnceleme: 43

isbn 975-352-156-1

birinci basım: temmuz 2002

kapak tasarımı: sezer erdoğan uygulama: pınar dizgi- içdüzen: pınar baskı: yıldızlar matbaacılık cilt:

istanbul ciltevi

www. pinaryay inlari. com

ÖNSÖZ/7

I. RUSYA VE BATI/9

II. İSLAM VE BATI / 23

III. HİNDİSTAN VE BATI/37

IV. UZAK DOĞU VE BATI / 51

V. KARŞILAŞTIRMA YAPANURIN PSİKOLOJİSİ / «S VI. DÜNYA, YUNAN VE ROMALILAR / 81

Önsöz

Dünya ve Batı'nın birbirleriyle karşılaştırılması, geçmişte yaşanan modern tarihin en önemli olayı olarak iddia edilebilir. Elinizdeki bu karşılaştırma çalışması, geçmişte yer alan bir çok meşhur örneklerin var olmasına rağmen, tarihi bir fenomenin göze çarpan en iyi örneğini teşkil eder. Medeniyetler arasındaki bu karşılaştırmaları içinde bulunduğu şartlar ve konumlarına göre mukayese ederek, bir medeniyeti, çağdaşı olan başka bir medeniyet ile beraber incelemek, insanlık tarihinin anlaşılmasına götüren kapının açılmasında etkin olan önemli anahtarlardan biridir.

Elinizdeki bu kitap, BBC'nin daveti üzerine 1950'de gerçekleştirilen ve yazarın *Reith* Dersleri adı altında verdiği konferanslarının okuyucuyla yeniden buluşmasıdır.

Kendilerini: Kcılı ücrsvrcni olmam için lilk **lunıfınd&n** likrimin **sorulduğu o** yıl. su **ati baskıda** okut ve 1954'te **İtasilması** tamamlanacak olan **"Tarih ttetedemesi"** adlı ki-labımm en son dört bölümünde yer alan konulardan bir tanesini bu dersler için seçebileceğimi önerdiler. Benim seçimim Dünya ve **Batı** olmuştı. Rcith dersleri, şimdi bu **konu** üzerinde radyoda dinleyicileri ile buluşuyor ve düzenli olarak **The Listcna** (dinleyin) adlı dergide basılıyordu. Yetkililer **Tarih inceleme**si adlı eserimin **kalan** bölümlerini de toplayarak yayımlamak üzere hepsini bir araya getirmişlerdi.

Bu kitabın amacı, **laıü** İncelemesi adlı eserimin VIII. cildinde büyük bir yer tutacak olan konuya çok kısa ve basit bir şekilde giriş yapmaktan ibarettir. Su an ortaya konulan bu çaba, /ııcclemc'nin VIII. cildinin. IX. bölümünün bir kopyası, benzeri veya D.C. **SrnnerveU'in** ustaca üstesinden geldiği ve I-VI. bölümlerinin özetlenmesi ışığında gerçekleştirmeye çalıştığı inceleme'nin VII-X. bölümlerinin tek bir cilt altında kısaltılmasından ibaret de değildir.

A.J.T

Aralık 1952

I

Rusya ve Batı

Yazar için okuyucuyu bu kitabın konusuyla tanıştırmamanın en kolay yolu, belki de, kitabın neden böyle bir başlığa sahip olduğunu açıklamak olacaktır. Niçin bu başlık? Okuyucu belkide kitap başlığının "Dünya ve Batı" olarak adlandırılmasını istiyordu? Batı dünyanın öbür adı ve pratik hayatımızdaki meselelerimizde dünyanın aldığı yer kadar önem arzetmiyor muydu? Eğer yazar batılı olmayan diğer dünyayı ifade etmek istiyor idiyse, niçin illa da başlıktaki bu iki kelimeyi "Dünya ve Batı" olarak kullandı? Ve **"Dünya ve Batı"** yerine neden "Batı ve Dünya" dizimini kullanmadı? En azından yazar, "Batı" kelimesini "Dünya" kelimesinden önce getirmek suretiyle kitabına başlık olarak kullanmalı değil miydi?

Bu başlık, konuyu anlamamızda temel sayılacak iki noktayı ortaya koyması açısından, özellikle üzerinde du-

DÜNYA BATI VE İSLAM

rularak, seçilmiş bir başlıktır. Birinci nokta, Batı hiçbir zaman dünyanın tamamı olmamıştır. Batı, -şimdilerde çoktan kaybetmiş olduğu- büyük gücünün zirvesinde olduğu zamanlar bile modern tarihin oluşumundaki tek aktör olmamıştı. İkinci nokta ise, Dünya ve Batı'nın dört-beş yüz yıldır sürmekte olan Dünya-Batı karşılaştırımında en önemli tecrübelerle sahip olan taraf; Batı değil, hep Dünya olmuştur. Batı Dünya tarafından taarruza uğramış değil, bilakis Dünya, Batı tarafından taarruza -hem de şiddetli bir taarruza- uğratılmıştır. İşte bu yüzden bu kitabın başlığında yer alan. Dünya kelimesi Batı kelimesinden önce kullanılmıştır.

Bu meseleyle uğraşmak isteyen bir Batılı bir kaç dakikalığına da olsa üzerinde taşıdığı Batılı yurttaşlarının maskesinden arınıp, Dünya ve Batı arasındaki karşılaştırmayı insanoğlunun çoğunluğunu oluşturan Batılı olmayanların gözüyle yapmalıdır. Batılı olmayan halkların din, dil, ırk ve medeniyetlerinin farklı olmasına rağmen herhangi bir Batılı araştırmacının Batı hakkındaki görüşlerini sorması halinde alacağı cevap aynı olacaktır: Ruslar, Müslümanlar, Hindular, Çinliler, Japonlar ve diğerleri Batı için, "Batı modern zamanların en saldırgan ülkesidir" diyecekler ve Batı saldırganlığına örnek olarak da her biri kendi tecrübesini Batı'mn karşısına koyacaktır. Ruslar, Batı orduları tarafından kendi topraklarının 1941, 1915, 1812, 1709 ve 1610 yıllarında işgal edildiğini, Afrika ve Asya halkları Batı'ya 15. yüzyıldan beri Batılı misyonerler, tüccarlar ve askerlerin kendilerini denizi geçmeye zorladıklarını, Asyalılar, aynı zaman dilimi

10

ONSOZ

içerisinde dünyada boş kalan en son toprakların aslan payı olan Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney ve Kuzey Afrika'nın Batılılar tarafından nasıl işgal edildiğini hatırlatacaklardır. Afrikalılar, Batı'ya; Batılı Efendiler ve Bakanlarının uşağı olarak Avrupalı sömürgecilerin servet açgözlülüğü uğruna, Atlantiği geçirerek Amerika'da köleleştirilen halklarını hatırlatacaklardır. Kuzey Amerika'nın asıl sakinleri olan yerliler atalarının Batı Avrupalı misafirler ve onların Afrikalı kölelerine yer hazırlamak için nasıl bir sürgüne maruz bırakıldıklarını hatırlatacaktır. Bütün bu suçlamalar bugünkü birçok Batılıyı şaşırtacak, şok edecek, rahatını kaçırarak ve belki de nefretini uyandıracaktır. Hollandalı Batılılar Endonezya'yı, İngilizler Hindistan, Pakistan Burma ve Seylan'ı 1945'ten beri kasıtlı olarak boşaltmaktadırlar. İngiltereli Batılılar 1899-1902 Güney Afrika ve Amerikalı Batılılar 1898 Amerika-Ispanya savaşından beri şiddetli bir savaşa girmemişlerdir. Biz tüm bunların hepsini ve Rusya'yı da içeren I. ve daha sonra da II. Dünya Savaşı'nda komşularına saldıran, Almanya'nın da Batılı olduğunu, kolayca unutmuş olduk. Ruslar,

Afrikalılar, Asyalılar genel bir toplum olarak Batılılara, aralarında ayırım yapmadan "Frank sürüsü" demektedirler. Meşhur bir Latin atasözü "Dünya hükmü tasdik ederse, son söz de söylenmiştir" der; ve Dünya'nın Batı üzerindeki hükmü, 1945'te sona eren 4,5 asırlık bir zaman dilimi için doğru çıkmış görünüyor. Bütün bu zaman dilimi içerisinde Dünya'nın Batı tecrübesi, Batı'nın her zaman saldırgan konumunda olmasıdır. Rusya ve Çin tarafından olaylar bugün itibarı ile

tersine dönmüşse, bu olay II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar başlamamış bir hikayenin yeni bir bölümüdür demektir. Batının, Rusya ve Çin'in yakın zamanlardaki saldırılarına karşı öfke duyarak alarma geçmesi, Dünya'nın yüzyıllarca süregelen Batı eziyetine delil olmakta ve şimdilerde Batıların Dünya'nın elinden kurtulma çabası vermeleri acaip bir tecrübe teşkil etmektedir.

Peki Dünya'nın Batı tecrübesi ne idi? Gelin Rusya'nın tecrübesini ele alarak bu işe başlayalım.

Rusya, Dünya'nın Batılı olmayan en büyük topluluğun bir parçasıdır. Ruslar, o zamanlarda ve şimdi bile birçoğu Hristiyan olmasına rağmen hiçbir zaman Batılı Hristiyan olmadılar. Rusya İngiltere gibi Roma'dan değil Doğu Roma'dan devşirtilmiştir. Her iki tarafta ortak olarak Hristiyan orijinli olmalarına rağmen, birbirine daima ve tamamen yabancı idiler ve her zaman karşılıklı olarak düşmanlık ve antipati duyuyorlardı. Biri diğerini tarihin post-Hristiyan safhası olarak anabilir.

Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerinin tüm tarihindeki en mutlu bir ilk bölümü vardır. Rusya ve Batı hayat tarzlarının farklılıklarına rağmen orta çağlarda çok uyumlu olmuşlardır. Halklar alışverişlerde bulunuyor ve krallar birbirlerinin kızları ile evleniyorlardı. Mesela bir İngiliz kralı olan Harold'un kızı bir Rus prensi ile evlenmiştir. Yabancılaşma 13. yüzyılda Rusların Tatarlara boyun eğmesi ile başlamıştır. Tatarların Ruslar üzerindeki hakimiyeti geçici idi; zira Tatarlar bozkır göçmenleri idiler ve hiçbir zaman Rus arazi ve ormanlarını mesken tutmamışlardır. Tatarların bu zaferi Tatarlardan çok Batılı

12

ONSUZ

komşuları için bir fetih anlamı taşıyordu. Zira onlara, tükenmiş olan Rusya'yı tamamen bitirerek Batı sınırlarında bulunan ve Rus dünyasında yer alan Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın yarısını Batı Hristiyanlığına katmak avantajını kazandırmıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda Batılı güçler tarafından elde edilen büyük Rusya topraklarının son parçası, Rusya tarafından 1945'e kadar geri alınamamıştır. Rusya üzerindeki orta çağın sonlarında gerçekleşen bu fetih Rusya'nın iç yaşayışı ve Batılı saldırganlar arasındaki ilişkilerde etkili oldu. Rusya üzerindeki Batı baskısı Rusya'yı sadece Batı'dan uzaklaştırmakla kalmayıp, yaşamak istiyorsa, otokrasi pahasına, siyasi bir birliğin Rusya'da oluşumunun gerekliliğini empoze ederek Rusları Moskova'da yeni yetme Rus güçlerinin boyunduruğu altına sokmaları, Rus hayatının en zor gerçeklerinden biri olmuştur. Moskova'da böylesine otokrasi merkezli bir hükümetin oluşması kazara gerçekleşmiş bir şey de değildi. Moskova kolay bir istila yolu üzerinde bulunuyordu ve bu yol Batılı saldırganlar tarafından Rusya'ya bırakılmıştı. 1610'da Polonyalılar, 1812'de Fransızlar, 1945'te Almanlar bu yolu izlediler. 14. yüzyılın başlarından itibaren otokrasi ve merkezîyetçilik başarılı Rus devletleri için hakim olan görüş olmuştur. Bu Moskova merkezli politik Rus geleneği, komşularını daima alarmda beklettiği gibi kendileri tarafından da sevilen ve kabul gören bir politika değildi. Ama maalesef Ruslar belki de katılığın kesin bir parçası olarak aynı şekilde, komşuları tarafından fethedilme akıbetinin, daha kötü bir akıbet olduğunu hissettiklerinden dolayı, bu yolla ilerlemeyi öğrendiler.

13

DÜNYA BATI VE İSLAM

Batılılar olarak gözlemlediğimiz kadarı ile, Rusya'nın bu otokratik rejime boyun eğmeyi kabullenmesi ve bunun Rusya'da gelenek haline gelmesi, elbette, Rusya ve Batı arasındaki bugünkü ilişkilerde yaşanan temel zorluklardan bir tanesidir. Batı'daki bir çok insan zorba hükümetin tolerans gösterilemeyecek kadar sosyal bir felaket olduğunu düşünüyor. Biz, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm formatında bizim Batılılar arasında ortaya çıktığında bu zorba yönetimleri yıkmak için korkunç bir bedel ödedik. Adını ister komünizm koyun ister Çarlık, Rusya formatına da aynı güvensizlik ve nefreti duyuyoruz ve bu yeni zorba yönetimin yayılmasını görmek istemiyoruz. Ve özellikle biz Franklar, tarihte 1682-1683'de ki Türklerin Viyana'yı ikinci defa kuşatmasından beri Batı'nın özgürlük ideallerini tehdit eden bu tehlikeye karşı kendimizi savunma halinde bulmuşuz. Savaş sonrası Rusya'nın Batı karşısında oluşturduğu bu endişe çok haklı bir endişedir. Aynı zamanda, Rusya ve Batı arasındaki 1945'ten beri süregelen ilişkilerin tersyüz olmasına ve bugünün endişeleri ile geçmiş unutarak bizi yanıltmasına müsaade etmemeye dikkat etmeliyiz. Gazeteciler yerine tarihçilerin perspektifi ile Rusya ve Batı'yı karşılaştırdığımızda, 1945'te sona eren birkaç yüzyılı kapsayan periyotta, bugün bizim Ruslara baktığımız gibi, Rusların da her zaman Batı'ya aynı sebepten dolayı kuşku ile bakmış olduklarını görürüz.

Batı'nın son birkaç yüzyıldır Rusya'ya karşı uyguladığı, 13. yüzyıldan 1945'e kadar süreklilik arzeden bu tehdidi, kronikleşerek, hafifleme sürecine girmeyen tekno-

14

ÖNSÖZ

loji devriminin patlak vermesi ile Rusya için çok daha ciddi bir hal almıştı.

Batı ateşli silahları icat ettiğinde, Rusya bunu takip etti ve 16. yüzyılda Rusya Batı'dan aldığı bu yeni silahları Volga vadisindeki Tatarlar ve daha ilkel bir hayat süren Sibiry ve Ural halklarına karşı kullandı. Ama tarih 1610'u gösterdiğinde Batı'nın bu silah donanımı, Polonyalıları Moskova'yı işgal ederek iki yıl süre ile ellerinde tutmaya muktedir kılmıştır. Bu arada, İsveçliler Finlandiya körfezinin başında durarak RuSları Baltık denizine inme olanaklarından mahrum etmişlerdir. Batı'nın 17.

yüzyıldaki saldırılarına Rusya'nın sert mukabelesi, Batı'nın teknolojisini ve teknolojinin ayrılmaz parçası olan Batılı hayat tarzını fazlası ile ve bütün olarak almak olmuştur. Bu Moskova otokratik merkezi rejiminin karakteristiği, Rusya'da 17 ve 18. yüzyıllarda bu teknolojik ve onu takip eden sosyal devrimin yukarıdan aşağıya doğru, üstün bir dehaya sahip olan Büyük Petro önderliğinde empoze edilmiş olmasıdır. Petro, sadece Rusya'da değil bilakis her yerde, Dünya'nın Batı ile ilişkilerinin anlaşılmasında çok önemli bir şahsiyettir; Petro son iki buçuk asır boyunca, Dünya'yı Batı'nın tecavüzüne karşı, Batı'nın silahıyla karşılık vermek üzere kendini yetiştirmeye zorlayarak, onu tamamen Batı egemenliği altına düşmekten kurtarmış olan, otokratik Batılılaştırma reformcularının ilk örneğidir. Türkiye'de, III. Selim, II. Mahmut ve Mustafa Kemal Atatürk, Mısır'da Mehmed Ali Paşa ve 1860'larda Japonya'daki Batı devrimini gerçekleştiren kıdemli devlet adamları, bilerek ya da bilmeyerek Büyük Petro'nun arkasından gitmişlerdir.

15

DÜNYA BATI VE İSLAM

Petro, Rusya'yı Batı ile hâlâ devam eden bir teknoloji yarışı içine soktu. Ve Rusya hâlâ da, Batının her an yeni ürünler çıkarmaya yönelik gayretlerinden dolayı şu ana kadar dinlenme fırsatı bulamamıştır. Mesela, Petro ve 18. yüzyıldaki takipçileri Rusya'yı o günün Batısı ile aynı hizaya getirerek 1709'da Batılı İsveçli istilacıların ve 1812'de Batılı Fransız istilacıların istilasına karşı koymuştur, fakat, 19. yüzyıldaki endüstri devrimi, Rusya'yı bir kez daha geride bırakmıştır. Dolayısı ile de Rusya, I. Dünya Savaşı'nda Batılı Alman istilacılar tarafından 2 yüzyıl önce İsveç ve Polonyalılar tarafından yenilgiye uğratıldıkları gibi, yine yenilgiye uğratılmıştı. 5" anki komünist otokratik yönetim 1914-17 yıllarında Batı endüstri devrimi ile tehdit edilen Rusya'daki Çarlığın yerini almaya hazırды. Komünist rejim, 1928'den 1941'e kadar, 230 yıl önce Çar Petro'nun Rusya için yaptığı gibi, yeniden Rusya için çalışmak, her şeyi yeni baştan başlamak üzere ortaya çıktı.

Tarihin modern bölümünde ikinci defa olarak Rusya, otokratik bir yönetici tarafından kendisini bir kez daha geride bırakan Batı teknolojisini tekrar yakalamak amacı ile görevlendirilmiş oldu. Stalin'in teknolojik olarak Batılılaşmaya yönelik baskıcı çalışması, Petro'nunki gibi en sonunda savaşla çetin bir sınav vererek haklılığını ispat etti. Komünist teknoloji devrimi, Petro'nun 1709'da İsveç'i, 1812'de Fransız istilacıları yenilgiye uğrattığı gibi, II. Dünya Savaşında Alman istilacıları bozguna uğratmıştır. Ve sonra da, Rusya Batılı Alman işgalcilerden toprak özgürlüğünü kazandıktan hemen birkaç ay sonra

ÖNSÖZ

1945'te, Rusya'nın Amerikalı Hanlı müttefikleri tarafından Japonya'ya bırakılan atom bombası ile Batı üçüncü teknoloji devrimini gerçekleştirdiğini ilan etti. Ve bugüne kadar Rusya Batı teknolojisini yakalamak uğruna çaba göstermesine rağmen, üçüncü kez Batı'nın gerisinde kalmakla beyninden vuruluyor. Rusya ve Batı arasındaki bu ezeli rekabet gelecekte de var olacaktır. Fakat bu teknoloji yarışının yenilenmesi bu iki eski hristiyan toplumu arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesinde önemli zorluklar ortaya çıkaracaktır. Teknoloji elbette bir çanta dolusu oyuncakların Yunanca uzun adıdır. Ve biz kendimize şunu sormalıyız; bu yarışmada güç anlamına gelen oyuncaklar nelerdir? Bir dokuma tezgahı veya bir lokomotif, silah, uçak ve bombanın bu kabilden birer oyuncak olduğu besbelli. Fakat bütün güçler maddelerden oluşan güçler değildir. Manevi olan güçler de vardır ve bu manevi güçler insanoğlunun yaptığı en güçlü oyuncaklardır. İnanç mesela, bir oyuncak olabilir hem de 1917'de Rusya ve Batı arasında başlayan ve bu yarışın yeni raundu olan bir oyuncak. Rusya bu defa Batılı rakiplerinin maddi güçleri karşısına terazinin öbür kefesine oldukça ağır ve manevi bir güç olan inancı koydu. Roma tarihinde Roma'nın Gollerin esaretinden kurtarılmasında Roma altınına karşılık Brennud tarafından fidye olarak verilen kılıcın teşkil ettiği kadar bir ağırlık meydana getirir.

O halde komünizm bir silahtır. Hem de bomba gibi, uçak gibi makineli gibi Batı orijinli bir silahtır. Şayet 19. yüzyılda, Rhineland'e getirilerek çalışma hayatının en

17

DÜNYA BATI VE İSLAM

güzel **yıllarını** Londra ve Manchester'da geçiren Kari Marx ve Friedrich Engels gibi, Batılılar tarafından icat edilmeseydi, komünizm Rusya'nın hiçbir zaman resmi ideolojisi olamayacaktı. Rusya'nın geleneğinde komünizme ait, onu icat edecek hiçbir şey yok ve şu kesinki Rusya rejimi için hazırlanan hazır-kalıp bu rejim 1917'de şayet devrim olarak gerçekleşmemiş olsaydı Batı bunu hiçbir zaman aklına bile getirmeyecekti.

Batı'dan, endüstriyel devrimin yanı sıra, Batı ideolojisini ödünç alıp Batı karşıtı bir silah olarak kullanmak, 1917'de Bolşevik ihtilali ile Rusya tarihinde yeni bir büyük hareketi başlatmıştır. Ve Rusya ilk kez Batı'dan bir ideoloji ödünç almış oldu. Daha önce de söylediğimiz gibi Hristiyanlık Batı'dan değil formasyonu ve ruhu Batı'dan farklı olan Bizans'tan gelmiştir ve Batı'nın 15. yüzyıldaki Batı Hristiyanlığını Rusya'ya empoze etme çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. M.S. 1439 yılındaki Floransa'da yapılan Hristiyan Kiliseler Meclisi, Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Ortodoks Kilisesi temsilcileri, karşılığında Batı dünyasının İstanbul'u Türklerin fethetinden kurtaracağı ümidi ile, istemeyerek de olsa Roma Papalığının kilise üstünlüğünü tanımışlardır. Moskova Metropolit Başpiskoposu, İstanbul Rum Patriği'nin temsilcisi olarak mecliste bulunmuş ve Rum Ortodoks Kilisesi temsilcilerine din kardeşleri gibi aynı şekilde oy vermiştir. Ama ne yazık ki Moskova'ya geri döndüğünde Pa-pa'nın yüceliğini tanımadığından kendisi de bu görevinden azledildi.

250 yıl sonra büyük Petro Batı teknolojisinin nasıldığını

18

ÖNSÖZ

(Know How) öğrenmek üzere gittiğinde, Batı teknolojisinin etkinliğinin sırlarına karşılık olarak istenen Rusya'nın Batı Hristiyanlığına adaptasyonu ücreti artık talep edilmiyordu. Batılılar, 17. yüzyılın sonlarında sadece dini fanatizme karşı değil, bizzat dine karşı Batı'nın içerisinde yaşadığı dini çatışmalardan dolayı bir tiksinti duymaya başlamışlardı. Petro'nun çirak Rusya'sı zamanında Batı dünyası, böylece dinsiz bir dünya oluvermişti. Rusya'nın Batılılaştırma acenteliğini yapan Rusyalı kültürlü azınlıklar, Batı Hristiyanlığının adaptasyonu yerine Rus-ya'daki Hristiyanlığa kayıtsız kalmayı tercih ederek Batı'daki kültürlü akranlarını takip ettiler. Daha sonra 1917'de komünizmin adaptasyonu sırasında Rusya, tarihinde ilk kez Batı inancını alarak geleneklerine karşı geliyor ve bir gedik açıyordu. Rusya'nın 1917'de Batı'dan aldığı bu inanca okuyucu da dikkat etmiştir ki, Rusya'ya karşı mücadelede kullanılmak üzere mükemmelce hazırlanmış bu silah. Batı menşeli ve manevi bir silahtır.

Komünizm, Batı'da ortaya çıktığında bu yeni inanç dinsel ve toplumsal değerlere aykırı bir inançtı. Kendi Hristiyanlık prensiplerini bırakarak hristiyan toplumunda ekonomik ve sosyal hayattaki başarısızlığının, Batı tarafından Batı kritiği ile açıkça ifade edilişi idi. Batı orijinli olan bir inanç aynı zamanda Batı pratiğinin de suçlanması idi. Elbette Batı'nın düşmanı olan sadece manevi bir silahtı ve Batı bunu alıp icat edenlere karşı kullanmayı isterdi. Rusya, elindeki bu Batı icadı manevi silahla, Batı ile olan savaşını her istediği yere düşmanının topraklarına taşımak sureti ile manevi alanda sürdürebilirdi.

DÜNYA BATI VE İSLAM

lirdi. Batı'nın pek de kolay olmayan bir buluşuyla ortaya çıkarılan komünizm, Rusya'nın propagandası ile Batı'ya karşı kullanıldığında Batı kolay olmayan başka bir icada başvuracaktı. Ve şimdi, modern Batı, dünya tarihinde ilk kez 17. yüzyıl'da Batı'nın akın akın İslam'a girmesi ile başlayan parçalanma sürecinin hemen hemen kapanmasından sonra yine, dışarıdan olduğu kadar, içeriden gelen manevi bir parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya buldu kendini. Bu tehlike Batı uygarlığının temellerini Batı'nın kendi topraklarında yıkmayı hedefliyordu. Komünizm Rusya'nın elinde maddesel olarak hiçbir silahın başaramayacağı kadar. Batı karşıtı çok etkili bir silah olarak kendini ispatlamıştı artık.

Komünizm aynı zamanda, Rusya'ya, insan soyunun dörtte birini teşkil eden Çinlilerle, aynı şekilde Rusya da Batılı olmayan insan topluluklarının büyük çoğunluğunu Rus kampına dahil etmek hususunda yardımcı olmuştur. Şunu biliyoruz ki, bu tarafsızların bağlılıklarını kazanmak için verilecek mücadelenin neticesi, Rus-Batı çatışmasını kökten sona erdirecek bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü Rusya ve Batı'nın dışında kalan ve insanoğlunun çoğunluğunu oluşturan bu topluluk, dünya gücü olma adına yapılan bu rekabete son vererek kendilerini ispatlayabilir. Şimdi, komünizm baskı altındaki Asya, Afrika ve Latin Amerikalılara komünizmi uygulamak istiyorsa onlara şu iki şekilde başvurabilir: Bir, Rusya'nın sözcüsü Asya'nın köylülerine şöyle diyebilir; eğer Rusya örneğini takip ederseniz. Komünist Rusya'nın bugün Batı karşısında ayakta durduğu gibi komünizm size

20

ÖNSÖZ

Batı karşısında ayakta durabilmeyi sağlayacaktır, Komünizm ikinci yol olarak da Asyalı köylülerden; özel yatırımcılar bertaraf edilerek Asya ülkelerinde var olan eşitsizliği sağlayan, zengin azınlık ve dertli fakir çoğunluk arasındaki adaletsizliğin kaldırılacağını söyleyerek böyle bir talepte bulunabilir. Komünizm sadece huzuru olmayan Asya toplumu için bir çare olmayıp bilakis, atomik çağda tek alternatifimiz olan birbirimizi yok etmeye karşın, bütün insanları birliğe çağırdığı müddetçe bütün insanlar için de bir çare olacaktır.

Öyle görünüyor ki, Rusya ve Batı arasındaki karşılaştırmada teknolojik kılavuzluk dışında, şimdi ne pahasına olursa olsun manevi adımı atma zamanı Batı'dan Rusya tarafına geçmiştir. Ve biz Batılıların gücü bunu iptal etmeye yetmiyor. Çünkü Batı'nın toplumsal değerlerine aykırı olan ve Rusya'nın elimizden aldığı -komünizm- . yanlış yola saptıran, sapık ve feci bir hayat tarzıdır. Bir din bilimci, kalkıp bize ait olan büyük modern Batılı Kari Marx için kendi dininin inançlarına karşı gelerek ahlaki ve karakteristik fikri sapkınlığı olan biridir diyebilir. Reform için adeta yalvaran, Ortodoks pratiğinde konuyu bu şekilde irdelemek, göz önüne alınması gerekenleri göz ardı etmektir ve ortaya konulan bu tedavi hastalıktan da kötüdür.

Batılıların komünizm diye adlandırdıkları ve Rusya'nın Batı karşıtı bir gaz gibi her yere yaydığı bu Batı inanç, elbette ebediyete kadar hükümlan olmayacaktır. Marksist olmayanların gözündeki Marksın vizyonu çok

21

DÜNYA BATI VE İSLAM

dar ve çarpık olduğundan, bu rejim insanoğlunun kalp ve aklını huzura kavuşturmaktan çok uzak görünüyor. Aynı şekilde, komünizmin başarısı devam edecek olsa bile, iyi ya da kötü şeylerin geleceğine işaret ediyor. Bugünkü Dünya ve Batı arasındaki karşılaştırmamız bize, savaşın teknoloji alanından manevi alana kaydığını gösteriyor. Bu hikayenin bir sonraki bölümünde, Roma ve Yunanistan'a yönelik dünya tarihinin ilk karşılaştırmaları arasında bazı ışıklar bulunabilir. Fakat tüm bunlara geçmeden önce İslam, Hindistan ve Uzak Doğu'nun bugünkü rakipleri olan Rusya ve Batı ile karşılaştırılmalarını görmemiz gerekiyor.

II

İslam ve Batı

22

İlk bölümde Rusya'nın Batı ile karşılaştırılmasında iki nokta ortaya konulmaya çalışıldı. Birincisi; Rusya Batı'nın silahlarını kendine göre adapte ederek Batı'ya karşı kullandı. İkincisi ise; Rusya tarafından kendine uyarlanarak Batı'ya karşı kullanılan silahlardan komünizm inancı ve bu inancı Rusya'nın bize karşı kullanarak yaptığı tahribatın bugünkü Batı'nın en çok ilgilendiği konu olması. Rusya ve Batı toplumu arasında cereyan eden hikaye, bazı noktaları itibarı ile geçmişte var olan eski hikayenin tekrarından başka bir şey değildir. Bugünkü Batı toplumunun rolü, Greko-Romen atalarımızın rolü, Rusya'nın rolü ise, İslam'ın oynadığı roldür.

Komünizm Hristiyanlığın Batı inancı olarak kabul edildi ve aynı kabul İslam için de geçerli oldu. İslam, komünizm gibi bugünkü Hristiyanlığın suistimal edilmesi-

23

DÜNYA BATI VE İSLAM

ni kullanarak kendi reform programı ile bu suistimale karşı başarılı olmuştur. Ve İslam'ın ilk zamanlarındaki başarısı Ortodoksların kendi yolunu düzeltmekle ilgilenmediği zamanlarda bir Batı inanç reformunun nasıl gerçekleşeceğini ve gücünü gösteriyordu. Büyük İskender'in İran imparatorluğunu fethettiği ve Romalıların Kartaca'yı yıktığı zamandan bu yana yaklaşık bin yıldır Hristiyan bölgesinde olup Yunan ve Roma yönetimi altında bulunan -Suriye-Kuzey Afrika'dan, İspanya'ya kadar- Müslüman Araplar Hristiyan Grekoromen egemenliğinden kurtularak özgürlüklerine kavuştular. Bundan sonra 11 ve 16. yüzyıllar arasında Müslümanların fetihleri aşama aşama devam etti. Neredeyse Hindistan'ın tümüne ve daha uzak bölgelere yayıldı: Doğuda Endonezya ve Çin, Güney Batıda tropikal Afrika. Rusya'da dahi geçici bir süre de olsa orta çağların sonunda İslam'a giren Tatarlara tâbi oldu. Tüm Doğu Ortodoks Hristiyanlığı, Küçük Asya ve Güney-Doğu Avrupa 14 ve 15.

yüzyıllarda Müslüman Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmiştir. Viyana 1682-1683 yılları arasında iki defa Türkler tarafından kuşatılmış ve bu kuşatmanın başarısız olması **yayılmacı** Osmanlı İmparatorluğu karşısında akınların Batı lehine döndüğünün bir işareti olarak kabul edilmiştir. Hilal bayrağı Adriyatik'in doğusunda, İtalya tepelerinin karşısında, 1912'lere kadar dalgalanmaya devam etti. İslam tarihinin ilk bölümlerinde yer alan olağanüstü politik ve askeri başarılar, Türkler ve diğer müslüman halkların büyük **Petro'nun** Batı **silahlarını**, fikirlerini ve **kuruluşlarını** alıp kendilerine adapte ettikten sonra tek-

I

24

İSLÂM VE DATI

rar **Batı'ya** karşı kullanma siyasetini takip etmede neden bu kadar geç kaldıklarını açıklamaktadır. Büyük Petro tarafından Rusya'nın teknoloji alanında Batılılaştırılması'nın başlaması Batılı Polonyalı istilacıların Moskova'yı 1610-12 yıllarında işgal etmelerinden yüz yıl sonra başlamıştır. Halbuki diğer tarafta, 1683'teki Viyana bozgununu müteakip bir Türk sultanının piyadelerini Batı modeline göre eğitmek üzere ilk adımı atmasından önce yüzyıldan fazla bir zaman ve bir Türk yöneticinin, kendi vatandaşlarını, Batı hayat tarzını bütünü ile ve bir sınır koymaksızın benimsemeye teşvikinden önce 236 yıl geçti.

Osmanlı'da askeri reformlar 1789 yılında tahta oturan **III. Selim** tarafından 1768-74'teki büyük Rus harbinde Türklerin Rusların taarruzları ile şok olmasından sonra kabul edilmiştir. O güne kadar Türkler, Ruslar, Bulgar ve Rum Doğu Ortodoks Hristiyanlarının kaba akrabaları olarak hor görmüşlerdir. Türkler kendilerini bu kaba Rusların elinde ezici bir yenilgiden kurtarmışlardı zira Ruslar Batı'nın askeri tekniklerinde uzmanlaşmıştı. Tüm bunların ötesinde 1919'da Mustafa Kemal tarafından başlatılan Batılılaşma hareketine gelince, eğer I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkler, Batılılaşma veya tamamen yokolma arasında kaçınılmaz bir seçim mecburiyeti ile karşı karşıya kalmamış olsalardı, Atatürk'ün yaratıcı içgüdüğü ve yöneticilik gücünün Türkleri eski muhafazakar sistemden çıkarmaya muvaffak olabileceğinden şüpheye düşebilirdik.

Gerçek şu ki, Türklerin 1683'teki yenilgilerinden sonra karşı atağa geçmesi er yada geç gerçekleşecek olan Ba-

25

DÜNYA BATI VE İSLAM

tı'nın İslam dünyasına karşı taarruzu, Batılıların Türkler ve diğer müslüman halkların tarihsel askeri dehaları ile ilgili düşünceleri sebebiyle gecikmişti. 14. ve 15. yüzyıllarda Doğu Ortodoks Hristiyanlığına karşı gerçekleştirilen Türk fetihlerine Batı dünyasının sert cevabı, İslam dünyasına karşı gerçekleştirilen ve feci şekilde başarısızlıkla sonuçlanan haclı seferlerine yeni bir cephe açmak değil, okyanusu fethederek İslam dünyasını daire içinde kuşatmaktı. Afrika'nın gemi ile dolaşılması Batılı Portekizli denizcileri, Orta Asya'dan karayolu ile gelerek Hindistan'da İslami hükümlerliğin son halkasını teşkil eden Moğollardan birkaç yıl önce, Hindistan'a getirmişti. İspanyollar tarafından Atlantik Okyanusu'nun ve Meksiko yoluyla Pasifik'in aşılması, şimdiye kadar kürenin öte tarafında yani Tuna vadisinde ve Akdeniz'de birbirleriyle komşu olan Batı Hristiyanlığı ile İslam alemi arasında Filipin Adaları'nda yeni bir Doğu Asya cephesi açılmasına sebep olmuştur. Gerçekten Batı dünyası Okyanus'u fetih sayesinde, 16. yüzyılın sonundan önce Müslümanların boynuna bir kement atmaya muvaffak olmuştur; fakat 19. asra kadar bu kemendi sıkmaya cesaret edememiştir. Müslümanların geçmişteki askeri gücü hakkında her iki tarafta da devam eden hatıralar Batılıları tedbirli, Müslümanları ise kendine güvenli yapmıştır. Müslümanların kendilerine güvenlerini yavaş yavaş kıran tecrübe, Osmanlıların ve diğer Müslüman kuvvetlerin, Batı silahları ve modern Batı tipi savaşın temel unsurları olan teknoloji ve bilgi ile donanmış düşmanlar tarafından tekrar tekrar mağlubiyete uğratılması olmuş; Müslümanların

26

İSLÂM VE BATI

da bu tecrübeye reaksiyonu Ruslarınki gibi oluşmuştur. Türkiye'de 1789'dan 1919'a kadar, Rusya'da 1699'dan 1825'e kadar olduğu gibi, Batılılaştırma hareketinin lideri genç kara ya da denizci subayları

idi. Batılı düşünörlere göre bu çok ilginçtir çünkü bir Batı ülkesinde, profesyonel subaylar heyeti ihtilal yatağı değil, muhafazakarlığın kalesi olmalıdır. Çar Büyük Petro'nun devriminin uygulanmasındaki en etkin temsilciler, onun genç koruma subayları idi. Ve Petro'nun ardından yüzyıl sonra 1825'de muhafazakar Çar I. Nikola'ya karşı gerçekleştirilen başarısız devrimin mimarları yine 1814 yılında Batı'nın politik düşöncelerinden etkilenen ve o yıllarda Fransa'daki uluslararası işgal ordusunda görev yapan askeri subaylardı. 19. yüzyılda Rusya'nın devrim peygamberi ya da lideri, geniş arazilerin sahibinin bir oğlu olarak doğmuş ve sivil ya da askeri işlere girmiş, sonra edebiyat dergisinde felsefi yazılar yazmış ve bu yüce meslekten erken emekli olarak hayatının geri kalan kısmını bir rantiyeci gibi Rusya'da Batılılaştırma çizgileri üzerinde gerçekleştirilecek olan politik ve sosyal bir devrime adanmıştı. Türkiye'de de özü itibarı ile aynı hikaye yer alıyordu. Başarısız öncü Sultan III. Selim, onun çok başarılı ve etkin Sultanı II. Mahmut. Her ikisi de Batı eğitilmiş asker birimleri kurmaya girişmişlerdi. Ve 1908 Türk Devrimi, 1825'te Rusya'da gerçekleştirilen başarısız devrimin kardeşidir. Devrimi yönlendirenler ise yine o genç askeri subaylardı.

Türk devriminde genç subayların Batılılaşma hareketinde ön plana çıkması aşikardır. 1908'de gerçekleştiril-

27

DÜNYA BATI VE İSLAM

mek istenen devrimin amacı Sultan 11. Abdulhamid tarafından bir kenara itilen 1876 parlamenter Türk anayasasının Batılılaştırılarak yeniden kurulması idi. 30 yıllık mutlak hakimiyeti döneminde Abdulhamid'in politik stratejisi, Batı liberalizminin başını bir daha çıkarama-ması için bütün düşönceleri baskı altına almaktı. Abdulhamid'in bu sistematik sansür kuralı özel harb akademi-sindeki subay eğitimlerinde uygulanmıyordu, Abdulhamid kendisine karşı bir darbenin gerçekleştirilmesinden çok korkuyordu. Ve Türk subaylarının eğitim süreci ile Batılı askeri eğitim sürecinin aynı seviyede yürümesine engel olursa, aynı zamanda imparatorluğunun başka bir yolla -yabancı güçlerin askeri nüfuzu sonucu- elinden alınacağını anlayacak kadar zeki idi. Abdulhamid bu genç subayların askeri eğitimlerini profesyonellikleri ölçüsünde sınırlamayı elbette denedi, fakat ne zamanki bu subaylara gittikleri ölkelerin yabancı dillerini öğrenerek Batılı askeri ders kitaplarını okumalarına izin verdi, artık bu genç subayların kafalarında yer alan Batı'nın politik ideallerinden etkilenmelerini önlemek imkansız olmuştu. Bu askeri subaylar, dolayısı ile bu sebepler Abdulhamid Türkiye'sinde akıl penceresini ilk defa Batı'dan etkilenmeye açan sınıf olmuştu ve bu yüzden 1908 yılında sansürcü ve despotik rejimden, tam otuz yıl sonra, genç askeri subayların en genç temsilcileri, Türkiye'deki Batı liberalizmine yönelik girişimin yeni atağında öncölük etmişlerdir.

Türk ordusunun Batılılaştırılması ihtiyacı, Sultan 11. Abdulhamid gibi biri tarafından kabul edilmiş olmasına

28

İSLÂM VE BATI

rağmen, daha öncede ifade edildiği gibi, zorbanın zamanından yaklaşık yüz yıl önce liberal bir kafa yapısına sahip olan talihsiz 11. Selim tarafından farkedilmiştir. Fakat, bu hikayenin ilk bölümünde yer alan ve içtenlikle Batı'yı Türkiye'ye sokmaya çalışmalarına rağmen, Türkiye'deki ikna olmuş Batıcılar yabancı Batı medeniyetine karşı bir sevgi beslemiyorlardı. Onların dikkat ettikleri tek nokta. Batı kültüründen en az dozu alarak Avrupa'nın *hasta* adamını ayakta tutmaktan başka bir şey değildi. Böyle isteksiz bir ruh hali Türkiye'ye yönelik Batılılaşma reformlarının bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. Tarihin bu eski Türk Batıcılar ekölü üzerindeki kanısı "her zaman çok az ve çok geç" sözü olmuştur. Onlar, Türk askerlerinin üzerine Batı üniformalarını geçirmek, ellerine Batı silahlarını vermek ve Türk subaylarına Batı tarzında eğitim aldirmekle Türkiye'nin, Avusturya gibi Batı güçleri ile veya Rusya gibi Batılılaşmış güçler ile yapılacak savaşlarda kendini savunabilen bir ölké olabileceğini sandılar. Onlar, Türk hayatının tümünü geleneksel İslami esaslarda tutmayı istediler. Minimum dozda Batılılaşma politikasının başarısız olmasının sebebi işte budur. Başarısız olmak zorundaydı, çünkü -Büyük Petro bunu görmekle dehasını göstermiş olmasına rağmen- önceki reformist Türk askerleri bir gerçeği gözden kaçırmışlardı. Bu gerçek de şudur: Herhangi bir medeniyet, herhangi bir hayat tarzı tüm parçalarıyla birbirine bağlı ve bölünmez bir bütündür.

Mesela, Batı'nın dünyanın diğer ölkelerine karşı savaş sanatındaki üstönlük sırrı, sadece 17. yüzyıldan bu yana

29

DÜNYA BATI VE İSLAM

yapılan askeri eğitim, silahlar, askeri teçhizat sağlayan sivil teknolojilerle elde edilmemiştir. Batı toplumunun ruh ve akli tümüyle hesaba katıldıktan sonra bu sır ancak çözülebilir. Gerçek şu ki, Batı savaş sanatı, daima Batı hayat tarzının parlayan diğer bir yüzü olmuştur. Bundan dolayı, Batı'nın savaş

sanatını alıp, hayatını yaşamayı göze almayan her yabancı toplum, sanatın ustası karşısında başarısızlığa mahkumdur. Ya da Ruslar, Türkler veya Batılı olmayan diğer askeri subaylar, normal Batı standartlarında, meslek ve kariyerinde başarılı olmak istiyorsa bunu kitaplar ya da talimhanelerden elde edebileceğinin daha iyisini Batı medeniyetine vakıf olmak sureti ile kazanabilir. Türkiye'nin uzun süre ısrarla uğraştığı "Batılılaşma Meselesine" ilişkin bulunan çözüm yolları gerçekçi değildir ve Türk tarihinin geleceği için iki alternatif görünmektedir: Bir, Türkler daha önce yaptıkları gibi küçük dozajları alıp bedelini ödemeye devam edecekler. Ya da ikinci alternatif olarak Batı'nın kendilerini yok etmemesi için tüm içtenlikle kuvvet ve ruhlarını kullanarak kendilerini koruyacaklar. Türkler, daha önce bu iki alternatiften birincisini seçmek sureti ile yok olma sınırına getirdikten sonra, fazla gecikmeden, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yürütülen sınırsız Batılılaşmanın içine dalarak kendilerini kurtarmış oldular. Mustafa Kemal, Abdulhamid rejiminin sonlarında profesyonel Batı askeri eğitimi alarak Batı ideallerini kavrayan ve 1908'deki devrimde aktif rol oynayan o genç subaylardan biri idi. Mustafa Kemal'in şansı I. Dünya Savaşı'nda Almanların yenilgiye uğraması ile birlikte Türkiye'nin de

30

İSLAM VE BATI

yenilmiş sayılarak paylaşılmasına denk gelmesi oldu. Türkiye'yi daima felaketin eşiğine getiren bu yarı Batılılaştırmanın farkına varacak kadar zeki olan Kemal, Türkiye'nin kaderi olabilecek ve yurttaşlarına kendi liderliğini kabul ettirecek kadar iyi bir karaktere sahipti. Mustafa Kemal'in politikası ve ileriye yönelik hedefleri Türkiye'yi Batılı bir hayat tarzına kavuşturmaktı. Ve yıllar 1920'lere geldiğinde daha önce hiçbir ülkede bu kadar kısa zamanda sistematik bir şekilde ve isteyerek gerçekleştirilemeyen bir devrim programı çok kısa bir zamanda hayata geçirildi. Her şeyiyle birden, bir kişinin hayatı içine sığdırılmış ve kanunla icbar edilmiş bu devrim, Batı dünyasındaki Rönesans, 17. yüzyılda gerçekleştirilen se-külerist bilimsel akıl devrimi, Fransız devrimi ve Sanayi devrimi gibi bir şeydi. Türkiye'deki kadının özgürlüğü, İslam dininin devlet işlerinden ayrılması, Türkçe için öngörülen Arap alfabesinin kaldırılarak yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi, bunların hepsi 1922-1928 yılları arasında yani tam altı yıl içerisinde gerçekleştirildi. Bu devrim, iktidarı elinde tutan tek parti sahibi bir diktatörün eliyle yürütüldü. Belki de bu devrim başka birinin eliyle bu derece çabuk ve yüksek bir metotla gerçekleştirilemezdi. 1920'lerde Türkiye hayatını ya dışa döndürecek ya da ölecekti. Ve Türk halkı ne pahasına olursa olsun ayakta kalmayı seçti. Ödenecek bedellerden biri olarak, faşist Nazi komünist partisine benzer bir rejime dönüşebilirdi; fakat tek parti döneminin diktatoryal eğilimleri hiçbir zaman asın totaliterliğe taşınmamıştır. Sonuç etkileyici ve ümit verici idi. 1950'de yapılan Türkiye ge-

31

DÜNYA BATI VE İSLAM

nel seçimlerinde Türkiye, kendi arzusuyla kan ve kargaşa olmadan tek parti rejiminden iki parti rejimine geçti. İktidarı tek başına elinde tutan tek parti, ilk olarak özgürce oy kullanmalarına izin vermesi ve ikinci olarak da şimdiye kadar egemen olan partinin muhalefet karşısında daha az oy alması ile birlikte iktidarını diğer partiye devretmekle seçmenlerin isteğini kabul etmiş oldu. Diğer taraf da, aynı anayasal ruhu göstererek, seçimlerde özgürce bir seçim ortamı sağlamak sureti ile seçimde zafer kazananlara bilerek yol açan ve sonuçlara rıza göstererek iktidarı devreden rakiplerine karşı, iktidarı devraldıklarında kinci bir tavır takınmadı.

Devlet adamlarının birçok nesil boyunca iğreti bir şekilde yalnız Batı'nın savaş yöntemlerini almayı denedikleri Türkiye'de, Batı medeniyetinin ruhuna onun savaş usullerinden çok daha yakın olan anayasaya bağlı parlamentom Batı hükümet kurumu gerçekten ve samimi olarak kök salmış görünüyor. Eğer öyle ise, bu olay, biz Batılıların inandığı politik alandaki modernleşme kapsamında kayda değer ve Batı'nın dünyaya sunabileceği en iyi hediye olacak bir zaferdir. 1917'den bu yana sonradan Batı medeniyetine katılanlardan değil de doğuş itibarı ile Batı ailesinin birer üyesi olan bu halkların arasından İtalyan ve Almanlar gibi birçok sözde ya da kısmen demokratik bazı halkların zorba devletlere dönüştüklerini gördük. Batı anayasal ruhu 1950'deki Türkiye'de gerçekleştirilen seçimlerdeki zaferi, bu nedenle, belki de tüm dünyadaki polilik sürecin değiştirilebileceği işaretinin altını çiziyordu. Batı'da, elbette, yanlış ve şüphelerle beslenen

32

İSLAM VE BATI

bir çok ideal ve kurum var; milliyetçiliğimiz gibi mesela. Türkler ve onlarla birlikte bir çok Müslüman halk bu fikirden diğer Batı halklarına nazaran daha kötü bir şekilde etkilenmişlerdir. Ve bizim, geleneksel olarak tüm müslümanların hepsini, din, dil, ırk farklılığı gözetmeksizin, kardeş gören bir

İslam dünyasına nüfuz eden bu kalpsiz Batı ideolojisinin sonucu ne olacaktır diye kendimize sormamız gerekiyor. Batı teknoloji süreci ile dünyadaki uzaklıklar şimdi yok edildi. Batı hayat tarzı Rus hayat tarzı ile tüm insanoğlunun bağıllığı konusunda rekabet ediyor. İslam geleneğinin kardeşliği ise sosyal ihtiyaçların karşılanması açısından Batı geleneklerinin özgürlüklerine nazaran daha ideal gözüküyor. Şimdiki durumda Batı toplumu kendini II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, yaklaşık kırk ayrı bağımsız ulusal devlete bölünmesi ile ikiye ayrılan evin kendi üzerine yıkılmasından korkuyor. Ve Batı'nın Dünya üzerindeki prestiji, hâlâ. Batılı milliyetçilik virüsünü etkili kılmaya yetecek kadar yüksek. Ve ümit edilmeliki, her ne pahasına olursa olsun, İslam dünyasında yer alan, bu Batı kaynaklı siyasi hastalığın yayılması, geleneksel islam birliği inancının gücüyle etkisiz hale getirilecektir. Atom çağında olduğumuz bugünde, dün olduğundan daha acil, dünya genelinde sosyal ve politik alanda gerçekleştirilecek bir birlik, bizim insanlarımız ve kurtuluşumuz için gereklidir. Türk halkı Atatürk'ün ilham kaynağı altında ortak "Batı Meselesini" modern Batı'nın hayat tarzını kuşku duymadan -Batı'nın milliyetçilik ve tüm değerlerini-adapte etmek sureti ile çözmeye çalışmakla tüm İslam

33

DÜNYA BATI VE İSLAM

dünyası için büyük bir hizmette bulunmuştur. Ama, diğer İslam ülkeleri, Türk önderlerinin aydınlattığı bu yolu aynı basamaktan geçerek harfiyen takip etmek zorunda değillerdir.

Arapça konuşan bir çok Arap ülkesi var, farklı lehçelerle konuşulan ortak bir dile sahipler ve Atlantik sahillerindeki Fas'tan, İran'ın batısına, kuzeydeki Halep ve Musul'dan güneydeki Hartum, Aden, Mesket ve Zenzi-bar'a kadar tek ve standart bir edebi dil ile yazılıyor. Arapça, Kahire, Beyrut ve Şam'da basılan bütün kitap ve gazeteler bütün bu geniş Arapça okunan topraklarda dağıtılmakta ve bunun da ötesinde günlük hayatlarında kullanılan bir dil olmamasına rağmen bir din dili olması hasebi ile Arapça, İslam ülkelerinde hâlâ kullanılıyor. Şu gerçekten elzemdir ki, Arapça konuşan dünya, Amerika'daki ıspanya imparatorluğunun dağıtıldığı gibi, maalesef 20 ulusal bağımsız devlete bölünerek kusursuz bölümlerde Batı'nın gidişatına uygun hayatlarını bir şekilde sürdürüyorlar. Bu, Arapça konuşan halkların acınacak bir şekilde aynen takip etmek istediği Batı'nın görünmeyen çirkin yüzüdür.

Ve daha sonra, islam dünyasının sınırlarında -Tropikal Afrika'da Hindistan'da, Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde- gayri müslim çoğunlukların arasına serpiştirilmiş durumda yaşayan Müslüman azınlıklar var, öyle azınlıklar ki etrafları sıkı coğrafi sınırlarla çevrilmiş ve bir araya gelmesi imkansız, birçok bağımsız devlet kurabilecek bloklar haline getirilmişler. Bu dağıtılan ve adedi yüz milyonları aştığı söylenen, Müslüman topluluklar, bizim

34

İSLAM VE BATI

de göreceğimiz gibi, yalnızca bu kabilden olan topluluklardır. Bu tarz dağıtılan tüm topluluklara -Hindistan'da bulacağımız gibi- yeni bir hayat çağrısı değil de ölüme mahkum eden milliyetçilik tohumu ekilir. Tüm Hindistan'ın yüzüne serpiştirilen o büyük islam topluluğunu ele alalım. 1947'de Büyük Britanya Hindistan'dan çekildiğinde, batılı milliyetçilik ruhu maalesef, bu ideolojiyi Hindistan'a sokan belli batılı temsilciler tarafından sunulan iyi bir örneği takip etmedi. Eski ingiltere yöneticilerinin Hindistan'ı terk edişinden sonra, bizim Batılı milliyetçiliğimiz, daha önceleri birlik olan yarımada'yı incir çekirdeğini doldurmayacak meselelerle iki halef hükümet durumunda bırakmak üzere Hindistan'da kaldı -Hindu Hindistan Birliği ve Müslüman Pakistan. Bu ayrılış her ikisi içinde kesinlikle bir felaketti. Hindistan Birliği, Birleşmiş Hindistan'dan çok daha az şey ifade ediyordu.

Pakistan; Hindistan Birliği'nce bölünmüş ve iki parçadan oluşan bir ülke. Bu yap-boz oyunundan sonra bile milyonlarca Hindu ve Müslüman kendilerini yanlış tarafta çizilen bu yeni sınırdaki hiçbir zaman onu sevmeyecek bir hükümet ve evini terk etmenin dayanılmaz acısını yaşıyor bir halde buldu kendini. Pakistanlılar, şu an kendilerine ait yoğun nüfus ve geniş alana sahip ulusal bir devlete sahiptirler. Fakat bu Hindistanlı Müslümanlar, Türklerden daha yüksek ve Mısırlılardan daha fazla diyet ödemek zorunda kalmışlardır. Onlar, tecrübeleri ile Batı Milliyetçiliği ve dezavantajlarını keşfetmişler, dolayısıyla Pakistanlılar, en az

35

DÜNYA BATI VE İSLAM

Türkler kadar, sadece diğer İslam dünyası için değil bilakis tüm dünya için değerli olabilecek politik dersler öğreniyorlardı.

III

Hindistan ve Batı

Hindistan'ın Batı ile karşılaştırılması, dünyada başka hiçbir toplum tarafından paylaşılmamış bir tecrübedir. Hindistan kendi içinde başlı başına bir dünya, bizim Batı toplumu kadar büyük bir toplum ve

yalnızca saldırıya uğrayıp vurulmakla kalmayıp aynı zamanda Batılı güçler tarafından istila edilerek fethedildikten sonra da Batılı idareciler tarafından yönetilmiş ve Batılı olmayan en büyük toplumlardan biri idi, Bangladeş'te Batı hükümrânlığı yaklaşık iki yüz yıl, Pencap'ta yüz küsur yıl sonra bitmiştir. Hindistan'ın Batı tecrübesi dolayısı ile Çin, Türkiye, Rusya veya Japonya'ninkinden kat be kat daha acı ve küçük düşürücü olmuştur. Yalnız bu sebepten dolayı da Hindistan çok özeldir. Hindistan ile Batılılar arasında o kadar çok özel görüşmeler olmuştur ki bizim Batılı damgamız Hindistan'ın ruhuna kadar işlemiştir.

37

DÜNYA BATI VE İSLAM

Belki de Hindistan daha önce Müslüman güçler tarafından fethedilmemiş olsaydı Batılı güçler tarafından fethedilememiş olacaktı. Okuyucu hatırlayacaktır ki, tüm Hindistan'ın en son-Müslüman fatihleri Moğollar, 1498'de Batılı gemicilerin ilk akımı olan Portekizlilerin Hindistan'a inmesinden çok olmayan bir zaman sonra Hindistan'ı fethedebilmişlerdi. Bu Müslüman Moğollar Batılı İngilizlerin bütün Hindistan'ı tek bir hükümet altında toplama isteklerini önceden engellemişlerdi. Hindistan'daki Moğol barışı daha sonra dorukta olan İngiliz barışı kadar etkili değildi belki ama Moğol barışı İngilizlerin barışı kadar devam etmişti. Ne zamanki Moğollar 18. yüzyılda parçalara bölündü, Moğolların İngiliz halefleri Moğol imparatorluğundan kalma bu parçaları birleştirmekte güçlük çekmediler. 18. yüzyıl boyunca imparatorluk toprakları gelir organizasyonu mirası Hindistan'ın anarşi devrinde kendi hızında devam etti. Devam etti çünkü bir Hint adeti haline gelmişti ve Hintlilerin kalp ve akıllarını, alışkanlık gücüyle, ses çıkarmamalarına alıştırmak, yabancı bir fatih olan Moğollar tarafından empoze edildiğinden onların halefleri olan İngilizler de bundan çıkar sağladılar. Hindistan'ın Moğol yöneticilerinin halefi olan İngilizler, Moğol seleflerinin Hintlilere aşılmaş oldukları alışkanlıkları 1830'larda kasdi olarak değiştirmeye başladıkları zaman Moğol ihya hareketlerinin sonunu hazırlamış oldular. 1830'larda Hindistan'ın İngiliz idarecileri, özgürlük, parlamenter anayasal hükümet ve milliyetçilik gibi Batı ideallerini Hindistanlılarla tanıştırmaya yönelik, Hindistan'daki Hint ve İslami yük-

38

HİNDİSTAN VE BATI

sek eğitimi değiştirerek, Hintli düşüncesi için Batı'ya bakan bir pencere açtı. Hindistanlılar bu Batılı siyasi eğitimi yürekten kabul ettiler. Bu, büyük İngiltere'nin istediği ve daha sonra Hindistan'a teslim ettiği, Hindistan'ın kendi hükümetine kadar gitti. Ve bugün Hindistan Birliğindeki İngiliz Racaların Hintli halefleri ile Pakistan'daki İngiliz Racasının Müslüman halefleri 1688'den itibaren Hint yarımadasını idare eden İngiltere hükümetindeki İngiliz seleflerinin yönetim ve temsil esasları doğrultusunda paylarına düşen parçaları yönetme işine kendilerini adanmış bulunuyorlar.

Özellikle şu da dikkate değer bir şeydir ki, yabancı fatihler tarafından orijinal Batı çizgisinde, şimdi olduğu gibi, bir hükümet kurmak üzere Hint yarımadasının büyük kısmındaki Hindistan'da tabii ki Hintli idareciler seçilmeliydi. Hindular, Müslüman Moğolların sekiz ya da dokuz yüzyıl önce Hindistan'ı fethetmeye başlamalarından sonra, hayatlarında ilk defa kendi yurtlarında şimdi efendi oluyorlardı. 18. yüzyılda, Moğol Müslüman Racası iflas eder etmez, sanki hemen peşinden gidilecekmiş gibi Hindu halef devletlerinin kurulma evreleri vardı. 18. yüzyılda Moğol mirası üzerindeki çekişmelerin baş göstermesi ile, Maratha Hindu Gücü'nün, dağılmalardan arta kalan mirasın aslan payını alacağı gözüküyordu. 18. yüzyılda olan bu Moğol Racasını Hindu Racasına dönüştürme girişimi daha güçlü olan Batı'nın ortaya çıkması ile önlenmiş oldu. Fakat Maratha Racası yerine kurulan İngiliz Racası Hinduların kendi yurtlarında tekrar canlanmalarını beraberinde getirmede. 18. yüzyıldaki Hindu

39

DÜNYA BATI VE İSLAM

Rönesansı bir askeri başarısızlıkla sonuçlanınca Hindu enerjisini toplayan o akım sadece başka bir kanala kaydırıldı. 19 ve 20. yüzyıllarda İngiliz Racasının hükümrânlığı altında yaşayan Hindular güç kazanmaya devam ettiler fakat bu gücü silah gücü ile değil, bilakis Batı dünyasında bir çok gücün anahtarı olan Batı eğitim sistemi, hukuk ve idari alanlarda uzmanlaşarak kazandılar.

Hint tarihinin bu batılı devrinde, Batı'nın barış sanatını etkili bir şekilde öğrenmiş olan Hindular, bu devirde açılmış olan fırsatları yakalamada Müslümanlardan daha hızlıydılar. Hindular, Hintli Müslümanlar gibi şan ve güçlerini kaybetme gibi üzücü anılara sahip olmadıklarından, geleceğe ulaşma kaygısı yerine onlar gibi ölü bir geçmişin üzerinde sonuçsuz bir şekilde kara kara düşünmüyorlardı. Karışıklıkların olduğu 18. yüzyılda müslü-manların aleyhine dönmeye başlayan güç dengesi, Hintli Müslümanlarla, Hindular arasındaki yarışta ilerlemek için gerekli olan askeri kabiliyet yerine, entellektüel kabiliyeti teşvik eden İngiliz barışı idaresi altında 19 ve 20. yüzyılda da devam etti. Hintli Müslümanlar, elbette, en sonunda Hindu dostlarının Hindistan örneğini takip ettiler. Onlar da aynı şekilde Batı Medeniyeti üzerinde uz-manlaştılar. Yalnız, İngiliz Racialığının gönüllü olarak tasfiyesine

gelindiğinde, Hint hükümetinin İngilizlerden tekrar Hindulara geçmesinden Hintli Müslümanlar da Hindistan'ın ikiye ayrılması ile Müslüman ve Hindu halef devleti olmasında ısrar ettiler. Ve ikiye ayrılma konusundaki bu ısrar gerçekte Büyük Moğolların zamanından bu yana Hindistan'daki Müslüman ve Hindular arasında-

HİNDİSTAN VE BATI

ki güç dengesinin Müslümanlar aleyhine ters dönmesi-di. Müslümanlar, tüm yarımada'yı kapsayan bir Hindu-Müslüman ortak hükümetinin kurulmasını istemediler. Çünkü Hindistan nüfusunun çoğunluğunu Hinduların teşkil etmesinden dolayı korktular.

Her şeye rağmen 1947'de Müslüman ağırlıklı Pakistan, hakim unsuru Hindu olan Hindistan Birliğinden ayrılmakla beraber İngiliz Hint İmparatorluğu'nun iki halef devletinin hedefi aynıdır. Her iki ülkenin tarihindeki bu ilk bölüm ve her iki ülkenin iktidarı Batı eğitim sisteminden geçmiş ve Batı ideallerinden etkilenmiş nüfusun elinde idi. Eğer bu unsurlar Hindistan, Pakistan ve de Seylan'da siyasi gücü elinde tutmaya devam ederse, diğer Asya ülkeleri devlet adamları, kendi vatandaşlarının üzerindeki etkilerini kullanarak bizim "özgür dünyamızın" birer üyesi olarak kalmaları için ikna edeceklerdir. Şüphesiz, aynı Asyalı devlet adamları bu "özgür dünyada" Asyalı aile bireylerinin hiçbir şekilde haksız ve adil olmayan ayrımcılığa tabi tutulmayacakları, Asya ve Batı halklarının ortak bir yurda sahip olabilmelerini istemeye devam edeceklerdir. Eğer biz de Batı olarak onları "özgür bir dünya" ya çağırıyor ve bu çağrımızda ciddi isek, özgür dünyanın Batılı üyeleri olarak, bu güveni onlara vermeliyiz. Aksi halde bu özgür dünyanın Batılı üyeleri olarak uzmanlaştığımız özgürlük prensiplerinden acı bir şekilde vazgeçmek zorunda kalırız. Biz, Batı eğitilmiş, Batı kafalı bugünkü Hindistan, Pakistan ve Seylanlı yöneticilerin bifizle işbirliğine de devam edeceklerini ümit edebiliriz.

40

41

DÜNYA BATI VE İSLAM

Batı halklarının en önemli isteklerinden biri olan Hint yarımadasındaki işbirliği muhafaza edilmelidir. Bu sebeple de Hint halkları hep birlikte, insanlık yarısının iki Asya çeyreğinden birini teşkil ediyor ve İngiltere'nin, kendi yönetiminin Seylan, Pakistan ve Hindistan Birli-ği'nden tasfiye edilmesinden iki yıl sonra, Batı kampına karşı Rusya kampını oluşturan Asya'nın Çin ve Burma çeyreğine karşı Asya ve Batı arasında uzlaşmaya yönelik bir adım attı. Rusya eğer Çin yarımadası ile dostluğunu kaybetseydi Batıda Hint yarımadası ile olan dostluğunu kaybetmiş olacaktı ve Batı, Batı Avrupa ve Afrika'daki çift başlılığa karşı kaybetmiş olacaktı. Ve bu da "özgür dünya" ve komünizm arasındaki güç savaşının kaderini belirleyen bir olay olacaktı. İngiltere İmparatorluğu'nun halefi olarak ortaya çıkan ve Hint yarımadasının büyük bölümü ve Hindu egemenliğine sahip Hindistan Birliği, Amerika ve müttefiklerinin Dünya Gücü için Sovyetler Birliği ve müttefikleri ile kapıştığı ve bugün ikiye ayrılan dünyanın komuta pozisyonuna sahip. Hinduların eğilimi bu beşinci insanlık yarışında hangi yönde olacak? Gelin Hinduların bizim Batı yolunda devam etmelerinin lehinde ve aleyhinde bazı değerlendirmelere göz atalım. İlk önce umut verici noktayı görelim. Bugün bakıldığında Batı ve Hindistanlılar arasındaki dostluk hiçbir zaman olmadığı kadar iyi ve dostça. İngiltere Krallığının birçok vatandaşı kendi yollarının benimsenerek Hintliler tarafından dostane bir şekilde İngiliz halkına gösterilmesine çok defa hayretler içersinde şahit olmuşlardır. (Yazarın kendisi de 1947'den bu yana bu tecrübeleri bir çok defa

42

HİNDİSTAN VE BATI

yaşamıştır.) Yerel gözlemciler Hindistan ve İngilizler arasındaki ilişkilerinin gerçekten nerede olduğunu incelemeleri esnasında bu olaylar yabancı ülkede, yazarın da bîr çok defa başına gelmişti. Ve onlar yurt dışına çıkarak Hintliler ve İngilizler arasında daha önce var olan huzursuzluk ve yabancılığın kendileri tarafından sona erdiğini, yok olduğunu en dikkat çekici nokta olarak gördüler. İngiltere Hindistan'daki İngiliz egemenliğine son vereceği sözünü yerine getirdiğinde Hindistanlıları geri almış gibi gözüküyordu. Hintliler, İngilizlerin Hindistan'a yönelik verdiği bu sözlerde duracağına belki de hiç inanmamışlardı. Ve daha sonra İngilizler bu sözünü tutunca Hindistan'da İngilizlere karşı duyulan kin ve düşmanlık hisleri dostluğa dönüştü. Hintliler tarafından İngilizlere karşı gösterilen bu yeni güzel dostluk, Hindistan ve İngiltere arasındaki mutlu değişikliğin yanı sıra bizim "özgür dünya"mıza, tüm dünya olarak da kesinlikle bir şeyler kazandırmıştı.

Hindistan ve Batı dünyası arasındaki yabancılaşma, Hindistan'daki İngiliz idaresinde yapılan reformlar, 1890'lardaki Hindistan özgürlük hareketlerinin gerilerine ve 1857 yılında gerçekleşen trajik çatışmaya dayanır. Bu soğukluk bir taraftan da 1780'lerde başlamış olan Hindistan'daki İngiliz yönetiminde yapılmış olan reformlara varır. Reformlarla birlikte doğan Hintliler ve İngilizler arasındaki bu

yabancılaşma tarihin oyunlarından biridir. Ve hâlâ her iki olayda da gerçek bir içsel bağ vardır. 18. yüzyılda, yeni atanan Hindistan'ın İngiliz Yöneticileri idareleri altına yeni aldıkları Hindistanlılar ile iki

43

DÜNYA BATI VE İSLAM

manada laubali idiler. Bu idareciler, onları vicdansızca kazıklamak ve baskı altında tutmak konusunda politik güçlerini kullanmakta çok sert, aynı zamanda Hintlilerle olan sosyal ilişkilerinde çok serbest davranıyorlardı. Hindistan'a ait iş meseleleriyle öylesine meşgul idilerki, ayrıca Hindistanlılarla anlaşma sağlamayacak söylemlerle masaya oturuyorlardı. En zeki İngiliz Hindistan'da Fars şiiriyle meşgul olurken, en canlı Hintliler İngiliz sporlarına merak salmışlardı. Zoffany'nin 1786'da yaptığı *Albay Morduant'ın Luknov'daki Horoz Dövüşü* resmine bakarsak, ilk etapta o zamanlarda Hintli ve İngilizlerin çok sıkı fıkı ve birbirleriyle çok iyi görüştükleri izlenimi göze çarpar. Hindistan'ın ilk İngiliz yöneticilerine, ilk nesil tarafından gerçekten de Hindu ve Müslüman seleflerine davranıldığı gibi davranıldı. Onlar ellerinden geldiğince yozlaşmamış ve bundan dolayı da acımasızca ilgisiz değillerdi. Doğru olarak bu yozlaşmayı yok etmek isteyen ve bu zor işte, laubaliliğin kaldırılması dahil önemli ölçüde başarılı olan, İngiliz yönetiminin İngiliz reformcuları idi. Çünkü onlar, kendilerine, sanki çok aşağıda bulunan Hintli insanın üzerinde, yukarıda duran Tanrı hissi verilmedikçe Hintlilerle olan münasebetlerinde İngilizlerin insanüstü doğru ve adil olmaya çevrilebil-melerinin mümkün olmadığına inanıyorlardı. Bugün, Hindistanlıların kendi idarelerini ellerine aldıkları bir zamanda, Lord Cornwallis'in Batı idaresinin Hindistan'da nasıl yükseldiğini bulma problemi artık ortaya atılmadığı için, Hintli ve Batılılar arasındaki ilişkilerin ilerletilmesine yönelik herhangi bir engel bulunma-

44

HİNDİSTAN VE BATI

maktadır. Ve vad edilen bu değişim gidebildiğince iyi olmaya devam edecek. Bütün bu olanlardan sonra, Hindistan'ın 450 milyon nüfusundan Hindistan haricindeki birkaç bin Hintli herhangi bir vakitte bir Batılıya rastlamıştır veya rastlar; ya da Batılı yöneticilerin yerinde oturan Hindistan yönetiminin Batı kafalı idareciler azınlığının bir üyesine rastlayabilir. Fakat bu süreç ne kadar devam edecek? Peki Hindistan'daki bu yeni yönetim sınıfının geleceği ne olacak? Bugünkü idareciliğini maddi olarak destekleyecek mi? Batı eğitimi ile bu azınlık idarecilerin ruhlarına işlemiş olan, Batı idealleri ve bakış açısı, Hint gelenekleri karşısında tutunabilecekler mi?

Hayat hakkında Batı ve Hintli bakış açılarının birbirlerine ne kadar yabancı oldukları dikkate alınarak, büyük Hindu aleminin içerisindeki bir azınlığın, hatta, şimdi yönetimde olan azınlığın temsil edici Batı fikir ve idealleri içine girdiği kadar girebilmiş olacağı kayda değer, ilk iki 'bölümde Rusya ve İslam'ın Batı ile karşılaştırılmasında biz iki konuyla uğraş veriyorduk ki, bunlardan, Batı'nın kendisiyle şiddetli çatışmalara girdiği Batılı olmayan taraf, Batı'yla birlikte Hinduizm'in kuşatmadığı birkaç ortak özelliğe sahiptir. Gerçi bizim çağdaşımız olan Ruslar, Batı Hristiyanlığının değil, bilakis Doğu Ortodoks Hristiyanlarının çocuklarıdır. Şimdi hem Greko-Romen Medeniyeti ve hem de Hristiyan Kilisesi'nin sahiplenerek koruduğu ve sonra alaşağı ettiği Hristiyanlık dini Bizim Batı'da olduğu gibi Rusya'da da maneviyat olarak arka planın parçalarıdır. Bizim Müslüman çağdaşlarımız da, yine komünizm gibi, bir dinin mensupları

45

DÜNYA BATI VE İSLAM

olarak, burada bir Hristiyan gibi tarif edilebilir. Ve Yunanlıların felsefe ve bilimi bizim maneviyatımızın parçaları olduğu kadar Müslüman maneviyatının arka planının da parçalarıdır. Gerçekte, eğer tüm dünyaya bir bütün olarak bakarsak, birisi ana kültürleri bir arada toplayarak en rahat ve en geniş olanı gerçekleştirmeye çalışıyor. Bir başkası da kendini Müslümanlar, Eski Doğu Ortodoks Hristiyanları ve Eski Batı Hristiyanlarının oluşturduğu tek ve büyük bir topluluğun içinde barındırarak, Uzak Doğu ve Hindistan dünyası gibi her kesime bütün bir kimlik vermek sureti ile sınıflandırarak hemencecik ayrıştırılabileceği bir gruplaşmanın içinde buluyor kendini. Ortak kültürel mirasımızda Hristiyan ve Müslümanlar olarak -Yahudi ve Yunanlılardan- sahip olduğumuz ortak manevi değerlerimizi, Müslüman-Hristiyan Greko-Yahudi toplumu olarak sınıflandırarak kendimizi, Hindistan'daki Hindu toplumundan ve Konfüç-yüs-Budist toplum olan Uzak Doğu'dan ayırabiliriz.

Olaya bu açıdan bakarsak tüm dünyayı içine almış oluruz. Değişik Müslüman ve Hristiyanların ortak bir Greko-Yahudi hayal tarzına karşı bakışları daima sönük kalmıştır. Onlar Greko-Yahudi kültür ailemizin üyeleri olan Hristiyan ve Müslümanların ortak özelliklerini karşılaştırmayı önemsiz ve değersiz görüyorlar. Bir bütün olarak Müslüman-Hristiyan hayat tarzını Hindu veya Uzak Doğu hayat tarzı ile karşılaştırdığımızda, bizim Müslüman-Hristiyan ailemizin içinde, Doğu Ortodoks Hristiyanlığı ile Batı Hristiyanlığı arasında veya bu Hristiyanlıklardan biri ile İslam arasındaki farklılıklar, ne-

46

HİNDİSTAN VE BATI

redeyse görünmeyecek kadardır. Yine de biliyoruz ki, bu nispeten küçük kültürel farklar, camiamız medeniyetlerinin birinin manevi radyasyonu suretiyle ruhların hassasiyetinden faydalanılmak istendiği zaman, Greko-Ya-hudi kardeş medeniyetlerimizden birisinin çocuklarının ruhlarında şiddetli manevi karışıklıklar meydana getirebilir.

Büyük Petro'nun zamanından bu yana Batı medeniyetinin Rusyalıların maneviyatı üzerindeki etkisi önemli bir örnektir. Bu karşılaştırmadaki her iki taraf da Greko-Yahudi ailesinin birer üyesi idiler. Bununla beraber, aynı Greko-Yahudi ruhunun zorla kabul ettirilen çeşitlendirilmesi garipliği yüzünden temeli Greko-Yahudi asla dayanan Rus maneviyatında meydana gelen karışıklık çok büyük çapta olmuştur. Psikolojik bakımdan bu karışıklığın ciddiyetini, eziyet çekmiş ve çekmekte olan karakteri ile 19. yüzyıl Rus edebiyatında görebiliriz. Bu edebiyat, aynı ruh karakterleri bakımından iki alem birbirlerine yakın olsalar bile, iki manevi alemin birden yaşaması istendiği zaman bir ruhun çektiği ızdırabı ifade eder. Aynı şekilde biz Batı'nın Rusyalı ruhlara karşı uyguladığı baskı ve zorlamanın ciddiyetini 1917'de manevi gerilimi giderme fırsatını vermiş olan ihtilalin patlama kuvveti ile ölçebiliriz. Rusya ruhlarında oluşan rahatsızlık, çok sert olmasına rağmen, Rusya'nın tarihi mirasında Batı medeniyetini tanıtan Yahudi ve Yunan elementlerinin bulunmasıyla hafifletilmiş olmalıdır. Rus ruhları üzerinde Batı etkisiyle yaratılan rahatsızlık, belki de, Hindistanlıların ruhla-

47

DÜNYA BATI VE İSLAM

rında aynı Batılı güçler tarafından yaratılan gizli rahatsızlıktan daha ılımlıdır. Hint mirasında Grek veya Yahudi unsurları yoktur veya Batı'nın şiddetli etkisi ile meydana gelen sarsıntının gücünün kesildiğinden bahsedilemez. Peki, Hindistan'ın bu yerli ve yabancı ruhsal güçler arasında ileride çıkabilecek aldatici tansiyona karşı çözümü ne olacak? Görünüş olarak teknoloji, bilim, dil, edebiyat, idarecilik ve hukuk alanlarında aşırı yabancı Batı kültürüne adapte olmuş Hindular görünüşte, kendi yerli hayat tarzlarını, onlara Ruslardan çok daha yabancı olan Batı hayat tarzı ile uyumlulaştırmakta Ruslardan daha fazla başarılı görünüyorlar. Buna rağmen Hindulardaki aşırı gerginlik er ya da geç kendini ortaya çıkarmak için bir yol bulacaktır.

Çare ne olursa olsun Hindular en sonunda kendileri için bir şey bulacaklar, bu açık. Rusya'ya bir pencere açmak sureti ile bizim Batı medeniyetimizle yapacakları temastan bir yardım gelmeyeceği kendilerince açıkça anlaşılmaktadır. Batı, Komünizmi, Eski Doğu Ortodoks Hristiyan Rusyası tarafından uydurulmuş bir Batıl inanış olarak görüyor olmasına rağmen Batı hayat tarzının Greko-Yahudi kültürünün bir parçasıdır, ve tüm bu kültürel gelenekler Hindu ruhuna yabancıdır.

Her nasılsa Hindistan'daki ekonomik ve sosyal şartlar faktörü komünizme, komünizmin Hindu bir ortamda olması gibi egzotik olabilecek bir açılım getiriyor. Ve bu iktidarı devirmeyi hedefleyen faktör, geçim sıkıntısı prob- ■ lemi olarak, Hindistan'daki halkın tansiyonunu yükseltiyor. Bu çok önemli bir nokta, çünkü aynı faktör bugün

HİNDİSTAN VE BATI

Çin, Japonya, İndo-Çin, Endonezya ve Mısır'da da üst sıralarda yer alıyor. Batılı olmayan bütün bu ülkelerdeki Batı etkisi, Batılıların ilhamı ile geliştirilen tarım üretimi metodundaki gelişmeyle birlikte gelen yeni mahsuller ve sulama, gıda temininin yükselme sürecini de beraberinde getirdi. Tüm bunlar ve daha sonraki her evredeki gıda teminindeki bu artış, sabit ya da yavaş yavaş artan bir nüfusun hayat standardının yükseltilmesi için değil, şiddetli açlık sınırının hemen üzerinde olan geniş bir halk kitlesinin eski seviyesinde tutulması hususunda kendini gösterdi. Üreticilikteki bu ilerlemenin er ya da geç küçülmesi kaçınılmaz olduğu için bu artan nüfusun hayat standardı zayıflamaya mecbur görünmektedir ve şu anki standart ile büyük bir felaketle karşılaşmak arasında bir mesafe yoktur. Bu tarzdaki ekonomik felaket durumlarında, komünizm, Hindistan'da bizim Batılı hayat tarzımız kadar komünizmin de kendilerine yabancı olduğu diğer Asya ülkelerinde ayaklarını sağlam olarak basabileceği yerler bulmakta başarılı olabilir. Çünkü Komünizm, bozulmuş Asya köylüsünün vaziyetine uygun özel bir ilaç olarak sunulmak üzere, toptan zorunlu ortaklık ve makineleştirme programına sahiptir. Oysa bu durumdaki bir halka sorunları Amerikan tarzıyla çözmelerini tavsiye etmek alay etmek anlamına gelir. Bu nüfus problemi, Batı ve Rusya arasındaki rekabetin ortasındaki konumu, yeni bölümümüzün konusu olan Uzak Dogu'ya geldiğimizde bizi tekrar bu konuyla karşı karşıya getirecek.

49

IV Uzak Doğu ve Batı

En son bölümde bizim Batılı hayat tarzımızın Batı, İslam ve Yahudi ortak mirası olan Yunan ve Yahudi içeriğinden bir dakikalık dozdan daha fazlasını almamış bir Hindu hayat tarzı için, Batılı hayat tarzına

Rus ve Müslümanlardan daha fazla yabancı olduğunu belirtmiştik. Uzak Dogu'nun Batı ile ortak noktaları ise, ' kendi kültürel alt yapısına sahip olan Hint dünyasıyla olduğundan çok daha sınırlıdır. Uzak Doğu sanatında Yunan sanatının etkisinin olduğu gerçeği doğrudur, fakat Yunan etkisi Uzak Dogu'ya Hindistan kanalıyla ulaşmıştır. -Hindistan lokomotifi olan Budizm ile içeri girmiştir.- Greko-Romen dünyasının, Yahudi dini olan Hristiyanlık ile ele geçirildiği gibi Uzak Doğu dünyası da Budizm ile ele geçirilmiştir. Başka bir Yahudi dini olan islam'ın da, fetihle birlikte Hindistan'ın büyük bir bölümünde ve Çin'in Ba-

51

DÜNYA BATI VE İSLAM

tı sınırlarında barış içerisinde yayıldığı bir başka gerçektir. Bu sonuca göre, Hindistan'da olduğu gibi, Uzak Doğu'da, 16. yüzyılda bizim modern Batı medeniyetinin saldırısına uğramadan çok önceleri Greko-Yahudi dünyasının etkisi altında kalmıştır. Ama Uzak Dogu'daki bu Batı öncesi Greko-Yahudi etkilenmesi Hindistan'da olduğundan daha hafif bir şekilde gerçekleşmiştir. Uzak Doğulular Batı medeniyetinin gelişini pek Önemsememiş-lerdi. Ve daha sonra 16. yüzyılda Batı medeniyetinin Portekizli öncülerinin Çin ve Japon sahillerine ilk çıktıklarında sanki başka bir gezegenden inmiş esrarengiz ziyaretçiler gibiydiler.

Uzak Doğu insanının, bu ilk, modern Batı medeniyetinin ziyaretçileriyle ilgili hissiyatı epeyce karışıktı. İlk karşılaşmada duyulan bu büyüleyici, belirsiz korku, en sonunda tam bir korku olarak onlardaki hissiyatın önüne geçti. 16. yüzyılın Uzak Dogu'daki Batılı davetsiz misafirleri hiç beklenmedik bir şekilde Uzak Doğu sahillerinden okyanusa döküldü. Ve daha sonra Japonya, Çin ve Kore'nin hepsi kapılarını ve kendilerini Batı'ya kapatarak yaşayabildikleri kadar münzevi bir krallık gibi yaşamaya karar verdiler. Her nasılsa bu olay hikayenin sonu olmamıştı. Modern davetsiz Batılı misafirler 17. yüzyılda Japonya ve 18. yüzyılda Çin'den kovulduktan sonra 19. yüzyılda bunun hesabını sormak üzere tekrar geri geldiler. Bu ikinci atakta islam dünyası, Rusya ve Hindistan'a soktukları gibi Batı hayat tarzını Uzak Dogu'ya sokmayı başardılar.

Uzak Doğu'yu esaret altına almak için birbirini takip

52

UZAK DOĞU VE BATI

eden bu iki Batılı saldırının sonuçları arasında görülen farklar olarak hesaba katılmaya değer hangi farklar görülebilir?

En önemli özellik teknolojidir. 16. ve 17. yüzyıllarda Batı gemi ve silahlarının, Uzak Doğu gemi ve silahlarına karşı çok büyük bir üstünlüğü yoktu. Bu ilk raundda Uzak Doğulular, Batılılarla olan ilişkilerini kesmek istediklerinde, durumun galipleri olarak kaldılar. Batılılar ise direnemeyecek kadar güçsüzdüler. Ama Batılılar 19. yüzyılda Çin ve Japonya kıyılarında tekrar gözükmeye başladığında güç kefesinin Batı tarafı daha ağır basıyordu. Çin ve Japonya'nın donanım ve teçhizatı iki yüzyıl önce nasılsa yine aynı şekildeydi. Bu arada Batılılar sanayi devrimini gerçekleştirmiş, yeni üretilen ve Uzak Doğuluların karşı koyamayacağı silahlarla birlikte geri gelmişlerdi. Ve Uzak Doğulular, bu yeni şartlar altında Batı nüfuzuna bir veya iki yolu açmak zorunda kalmışlardı. Uzak Doğu münzevi krallığı Batı teknolojisini görmezlikten gelerek onunla baş etmeye çalışsaydı pek yakında görecekti ki Batı'ya kapatılan kapılar Batının ağır silahlarıyla yerle bir edilecekti. Tek alternatif Batı'nın elinde bulundurduğu 19. yüzyıl silah teknolojisinin sırrını öğrenerek uzak tutmaktı ve bunu da ancak Uzak Doğu kapılarını Batı fatihlerinin güç kullanarak içeri girmelerinden önce, gönül rızasıyla yeni Batı teknolojisine Uzak Doğu'nun kapılarını açarak gerçekleştirebilirlerdi.

Japonya Batı'nın en son silah teknolojisini öğrenerek kendi silahlarını Batı aleyhine kullanabilmek için üretme konusunda Çin'den daha atak davranarak harekete geç-

DÜNYA BATI VE İSLAM

ti. Çin ise, Hindistan'da olduğu gibi bir Batılı devlet tarafından boyun eğdirilmek zorunda kalmaktan korunmak amacıyla en sonunda bu işe girişmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu bütün hikaye değildi tabi. Ama Uzak Doğu karşısında sanayi devrimi sayesinde teknolojik üstünlük sağlayan Batı medeniyetine, Uzak Doğu halkının kapılarını 19. yüzyılda neden açmak zorunda kaldıklarını açıklayabilir sanırım. Biz hâlâ Batıların 17. ve 18. yüzyıllarda Batılı ziyaretçilerin Uzak Doğulular tarafından neden kovulduklarını ve ilişkilerini kesmek zorunda kaldıklarını açıklamak zorundayız. Modern Batı ve Uzak Doğu arasındaki karşılaşmanın bu ilk sonucu, ilk bakışta ilginçtir. Batılılar ilk kez kendilerini 16. yüzyılda Uzak Doğu sahillerinde gösterdiklerinde Uzak Doğu halkı, bu yabancı ve esrarengiz misafirleri hoş karşılamaya ve onların hayat tarzını benimsemeye, üç asır sonra yaptıklarından daha hazır vaziyetteydiler. Batılılar 300 yıl sonra ilk ziyaretlerindeki taleplerini tekrarlayarak gelmişlerdi. Uzak Doğu halklarının kabul etmekte kesinlikle isteksiz olmaları ile başlayan bu ikinci mücadele, batı hayat tarzının Uzak Doğu'da kabulü ile

sona ermiştir. "Hoş Geldiniz" ile başlayan birinci mücadele bir redle sonuçlanmıştı. Uzak Doğu'nun Batı ile mücadelesinde bu iki hareket tarzı arasındaki dikkate değer farkı izah edecek anahtar nedir? Farklı reaksiyon gösterdiler çünkü, karşı koydukları her iki olayda aynı değildi. Batı medeniyeti 19. yüzyılda kendini öncelikle ilginç bir teknoloji olarak sunmuştu. 16. yüzyılda ise aynı Batı medeniyeti kendini alışılmadık

54

UZAK DOCU VE BATI

bir din olarak sunmaya kalkmıştı. İşgalci Batı medeniyetinin görünüşündeki bu fark, birinci ve ikinci gelişinde bu medeniyete karşı Uzak Doğuluların tepkisindeki farkı şöyle izah eder: Alışılmadık bir teknolojiyi kabul etmek, alışılmadık bir dini kabul etmekten daha kolaydır. Teknoloji hayatın görünen yüzünü değiştirir bundan dolayıdır ki yabancı bir teknolojiyi adapte etmek bir ruhun diğer ruha teslim edilmesini istemeden, bir başkasını yok olma tehlikesine sokmadan tatbik edilebilecek gibi gözükür. Yabancı teknolojiyi adapte etmede, adaptasyonun sadece sınırlı bir sorumluluğu taşıdığı fikri şüphesiz yanlış hesaplama olabilir. Gerçek, bütün kültür de-senlerindeki elementlerin her biri ile özden bağımlı bir kültür bağı bulunduğu yönündedir. Dolayısıyla, biri kendi geleneksel teknolojisini terk ederek yabancı bir teknolojiye adapte oluyorsa, hayatın teknolojik boyutundaki bu değişiklik, sadece bu boyutla sınırlı kalmayıp, tüm geleneksel kültürü değiştirene kadar devam edecek ve yabancı kültür, yabancı teknolojinin girdiği kültürel savunma alanında oluşturulan boşluklardan yavaş yavaş girerek tamamıyla içeri girmeyi başaracaktır.

Bugün Japonya, Kore ve Çin'de Batı'nın teknolojisinin yayılmasından bir asır veya daha fazla bir zaman sonra, onların kültürünün bütünü üzerindeki devrimci ve gizli etkilerini görüyoruz. Zaman, her şekilde bu sürecin özünü oluşturuyor. Ve, yüz yıl önce Uzak Doğulu yöneticilerin, Batı teknolojisini şehir duvarlarından gönülsüzce içeri alma kararı verirken ileriye göremedikleri bu devrimci sonuç çok daha açık olarak bugün tüm çıplaklığı-

55

DÜNYA BATI VE İSLAM

la gözler önüne seriliyor. Türk çağdaşları gibi, kendi askeri savunma güçleri için, çok ileri gitmeden, küçük dozda bir Batı teknolojisini elde etmek istediler. Şimdi bile, "Truva Atı" içerisine gizlenen güçleri barındıran ve yürüyen mekanizmasının demir çerçevesi içinde kurulan tuzak hakkında şüpheleri olmasına rağmen hâlâ, büyük olasılıkla bu atın içeri girmesine müsaade edeceklerdir. Şu açıklıkla görülmelidir ki, şayet Batı teknolojisine hemen adapte olmakta kuşku duymuş olsalardı, asla karşı koyamayacakları kadar silahlı teçhizata sahip Batılı fatihlerin önünde bir av konumunda olacaklardı. Bazı Batı güçleri tarafından dışarıdan fethedilme tehlikesi Uzak Doğulu idarecilerin 19. yüzyılda ilk etapta baş etmeleri gereken tehlikelerin en başında geliyordu. Dereceli olarak içeriden, ruh ve bedenini ele geçirilme tehlikesi ile Batı teknolojisine adapte olmaktan kaynaklanan Batılı hayat tarzı ile ele geçirilme tehlikesini karşılaştırsak, Batılı hayat tarzı tehlikesi, geride bırakılan ve daha uzakta olan bir tehlikeydi. Bugüne kadar da yeterli bir tehlike olarak kaldı. "Güne kendi derdi kâfidir" (İncil, Matta, VI. Böl., 34).

Böylece, 19. yüzyılda, Uzak Doğulu devlet adamına, o esnada zorunlu bir ihtiyaç olarak görünen teknolojinin alınması, zaruri bir ihtiyaç olduğu kadar meşru bir risk olarak da görünmüştür. Ve bu olay, bu sefer, damaklarına uygun olmayan bir şeyi neden aldıklarını açıklamaya yetecektir. Her ne pahasına olursa olsun, diğer alternatif olan Batı'nın güçlü silahları ile fethedilerek yenilgiye uğramak ve Batı'nın askeri politikasına ve siyasi sigortasına

56

UZAK DOĞU VE BATI

adapte olmaktan, daha az bir felaketmiş gibi görünüyordu. Diğer taraftan, 19. yüzyıl devlet adamlarının 17. asırdaki seleflerinin meşgul oldukları "Batı Meselesi" kendisini tamamiyle farklı bir şekilde arz etmiştir.

Bu Batı ile ilk karşı karşıya gelmelerinde, Japon idarecilerin geçiştirmeleri gereken en önemli tehlike, son derece gelişmiş uzun menzilli yeni silahlarla Batı orduları tarafından ülkelerinin fethedilmesini görmeleri değil, bilakis, Japon halkının Batılı misyonerler tarafından anlatılan ve dayanılmaz bir cazibeye sahip olan yabancı bir din için kendi dinlerini değiştirmeleri tehlikesini görmeleri idi. Belki de, 17. yüzyıldaki Japon idarecilerin, Batılı ziyaretçilerinin aksine, Batı Hristiyanlığının kendisine karşı büyük bir itirazları yoktu. 17. yüzyıl Uzak Doğuluları, Batılı çağdaşlarının, Hristiyanlığın Yahudi geçmi-

şinden miras aldıkları ve aynı çağda Avrupa'nın göbeğinde ortaya koydukları bu dini fanatizmden etkilenmemişlerdi. O günün Çin ve Japon idarecileri daha fazla hoşgörüyü sahip olan Budizm ve Konfüçyanizm felsefesi gelenekleriyle yetiştirilmişlerdi ve şayet bu Batılı Hristiyan misyonerlerin dini aktiviteleri ile, politik hayatta daha fazla güç arayışı içerisinde olmalarından şüphelenmemiş olsalardı, başka bir dine boş bir alan vermekte itiraz etmemiş olacaktı.

Japon idarecilerin korktuğu şey, onları Batı Hristiyanlığına döndürmekte olan bu yabancı misyonerlerin, kabul ettikleri bu dinin taassubunu onların içine işletebilecek-leri morali bozan bu tesir altında halkın, bugün Batı'da "Beşinci Kol" dediğimiz yolla başkalarının kendisini is-

57

DÜNYA BATI VE İSLAM

tismar etmesine yol açabileceği idi. Bu şüpheli plan başarılı olmuş olsaydı, Japonların özgürlüğünde büyük bir tehlike arz etmeyen Portekizliler veya İspanyollar Japon vatan hainlerinin gücü ile eninde sonunda Japonya'yı ele geçirmeyi başarabilirlerdi. Gerçekte, 17. yüzyıldaki Japon hükümeti, bugün 20. yüzyılda, Batı'nın komünizmi kendi inançlarının bir unsuru olmasına rağmen, suçlu ilan ettiği gibi, aynı yoldan hareketle, Hristiyanlığı baskı altında tutarak suçlu ilan etmişlerdi. Her iki tarafta fanatizmi Yahudilikten miras edinmiş ve Hristiyanlığın herhangi bir Asya ülkesinde yayılmasının önündeki engel olarak kalmıştı.

Saldırgan bir yabancı din, gerçekte, saldırıya uğrayan toplum için, saldırgan Batı teknolojisinden daha büyük tehlike arz etmektedir. Ve burada bu husus için, din değiştirmenin "Beşinci Kol olarak" kullanılmasından daha .derin bir sebebi var. Bu derin sebeptir: Teknoloji ilk etapta yüzeysel alanda rol oynarken, din ise direkt köke iniyor. Yabancı teknoloji, manevi hayatı parçalayarak sonuç itibarı ile aynı etkiyi toplumda gösteriyor ama, bu etkinin su yüzüne çıkması için belirli bir zamanın geçmesi gerekiyor. Bu sebeple kendisini din olarak gösteren saldırgan bir medeniyet, kendini teknoloji olarak gösteren medeniyetten muhtemeldir ki, daha kuvvetli ve daha hızlı bir muhalefet uyandırır. Ve şimdi biz, Uzak Doğu'da, Rusya'da olduğu gibi, Batı medeniyetinin ilk önce reddedilip daha sonra ikinci defa istenildiğinde neden kabul edildiğini daha iyi anlayabiliriz. 15. yüzyılda Rusya'da, 17. yüzyılda Uzak Doğu'da Batı medeniyeti, Hristi-

58

UZAK DOCU VE BATI

tiyanlığın Batı şekline dönmeyi talep ettiği zaman reddedilmiştir. Ve kendi tavırları kendi yerli dinlerinin sıcak dindarlığından soğuk şüphecilığe döner dönmez, Hristiyanlığın bahtının, misyon sahasında açık hatalardan hayrete düşürücü başarılarla dönüşmüş olması bir tesadüf değildir.

Bu büyük manevi devrim, Batı dünyasını içine alarak 17. yüzyılı kapattı. Bir asırlık vahşi mücadele ve rekabet, mezhep farklılıkları adı altında bitmek bilmeyen sivil savaşlar, Batı halklarını, yalnızca din savaşlarından değil dinin kendisinden de tiksindirmişti. Batı dünyası, taassubun sadece kendisine kötülük getirmiş olan bu hayal kırıcı tecrübelerine karşı, ondan kaçınarak tepki göstermiş ve yerine teknolojiye yatırım yaparak tepki göstermiştir. Batı medeniyetinin incil'den aldığı bu faydacı teknolojik alıntı, dini fanatizm sayfası ile birlikte yırtılmış olarak, Büyük Petro'dan Mustafa Kemal Atatürk'e kadar neredeyse iki buçuk asırdır çılgın bir ateş gibi dünyanın etrafını sarmıştır.

Belki, Batı'nın Uzak Doğu'ya birbirini takip eden iki saldırısının sonuçları arasındaki göze çarpan farka izah yolları bulabilmek ümidi ile -eğer buna kanun demek doğruysa- sadece bu tek hadiseye değil, her medeniyetle olan karşılaşmalara tatbik edilebilecek bir kanun tespit etmiş oluruz. Bu kanun şudur: Bütünden parçalanmış ve kendiliğinden dışarıya yayılan bir kültür parçası belki daha az tepkiyle karşılaşmakta ve bunun için ihtimal blok halinde yayılan bir kültür bütününden daha hızlı ve daha ilerilere doğru gitmektedir. Batı Hristiyanlığından

59

DÜNYA BATI VE İSLAM

ayrılmış olan Batı tekniğimiz yalnız Çin'de ve Japonya'da değil, Rusya'da ve Batı Hristiyanlığı da dahil, bir ve parçalanamaz bir hayat tarzının bir parçası olarak sunulduğu müddetçe. Batılı olmayan diğer birçok memlekette de kabul edilmiştir.

Bizim Batı medeniyeti, teknolojisi, dini ve herşeyi ile bir bütün olarak erken modern çağda, Batılı olmayan halkları Batılı hayat tarzına çekmek üzere takdim edildiği zaman karşılaşılan mutlak başarısızlıkla karşılaştırsak, 17. asrın sonlarından bu yana Batı medeniyetinden parça parça ayrılan teknolojik kırıntıların büyük oranda yeryüzüne dağıldığı söylenebilir. Fakat, bugün Batı'nın dünyayı kazanma girişimlerine Rusya tarafından meydan okunduğu sırada bizim Batı medeniyetinin teknolojik planda görünür zaferinin çok güvenilir olmayacağını söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise, zaferin çok yüzeysel oluşudur. Batı, teknolojisini, bizim Batı Hristiyanlığı handikabından kurtarmak gibi bir

kurnazlıkla dünyanın her tarafına gönderiyor, fakat, hikayenin bir sonraki bölümünde, katıksız olan bu Batı teknolojisi Ruslar tarafından alınmış ve komünizmle birleştirilmişti. Ve bu yeni Batı teknolojisi ile Batı'nın dini değerlerine aykırı ve etkili olan görüş, (komünizm) kombinasyonu Uzak Doğu ülkelerine ve diğer insanlığa Batı'ya karşı ayakta kalma mücadelesinin yolu olarak sunuluyordu.

Hikayenin 19. yüzyıl bölümünde, bizim Batı Hristiyanlığımızın dini versiyonunu geri çeviren Japon ve Çinlilerin onu, dinin yerine teknolojinin geçtiği laikleşmiş görüntüsü ile içerisinde kabul etmeleri bizi oldukça

60

UZAK DOCU VE BATI

mutlu etti. Japonya'da 1860'lardaki Meiji Devrimi ve 1920'lerde gerçekleştirilen Çin'deki Kuomintang Devrimi, aynı zamanda seküler Batı medeniyetinin modern çağın sonunda gerçekleştirdikleri bir zaferdi. Fakat bu kuralın dışına çıkmalarına izin vermemiz, Japonya'da tehlikeli bir militarizm ve Çin'de politik yozlaşma tehlikesi olarak karşımıza çıkınca, her iki ülkede de hayal kırıklığına uğradık. Her iki ülke de de bu tehlikeler rejimi acı bir sona sürükledi. Çin'de gerçekleştirilmek istenen se-küler bir Batı modernizasyonu formu girişimi komünizmin zaferiyle sonuçlandı. Komünizmi Çin'de şanslı kılan şey neydi? Bu, her insanın çözebileceği gibi, komünizme karşı duyulan büyük heyecan değil, daha ziyade Ku-omintang'ın Çin'i son moda laik Batı esaslarına göre yönetmek hususundaki gayretinin tam manası ile hayal kırıklığı yaratmasıdır. Ve biz eğer kendi yollarında yürümekte serbest olsalardı Japonların da aynı olumsuz sebeple belki komünizme kapılmış olduklarını görecektik. Bugün Çin ve Japonya'da iki önemli faktör komünizme hizmet ediyor; biri, Batı seküler sisteminin denenerek sonuç alınamamış bir tecrübesinin olması, iki, hızla gelişen nüfusun geçim sıkıntısının baskısı. Bu baskı, başlangıç bölümünde zikredildiği gibi, Hindistan'da da bugünkü Batılılaşma rejimini tehdit eden en önemli tehlikedir. Rusya onlara teknoloji ile birlikte komünizmi sunarken siyah bir ekmeği de sunuyordu, hem de insanın onsuz yaşayamayacağı ve gıda içeren, yenilebilir türden bir şey sunarken -isterseniz ona bir tür siyah ekmek deyin- Bizim Batı medeniyetinin çıkıp, Çin ve Japonya'ya

61

DUNVA «ATİ \C İSLAM

seküler bir **Batılılaşmayı** sunması, ekmek yerine taş vermeyi teklif etmesi gibi bir şey olmuştu. Ama, Çin ve Japonya 16. yüzyıl Batı medeniyetinin din ile geride bıraktığı tecrübeyi elde etmemiş olsalardı, tek alternatif komünizm mi olurdu? Bu sorunun cevabı, 16 ve 17. yüzyılda komünizmin henüz rüya bile edilmediği kadar eski bir zamanda, Hindistan ve Çin'de farklı bir alternatif bulunmuş ve Cizvit Batılı Hristiyan misyonerler tarafından denenmişti. Gerçek şu ki; bu alternatife acıya dönüşmesi, kendisinde barındırdığı yanlışlıklardan dolayı değil, maalesef Cizvit misyonerler ile diğer Roma Katolik Hristiyan misyonerlerinin aralarındaki çekişme ve anlaşmazlık sonucu meydana gelmiştir. Çin'de ve Hindistan'da Cizvitler, Japonya'da yaptıkları şekilde, Hristiyanlığa davet etmekle halkı, işgalci Batı gücünün politik çıkarları uygun olarak idareyi ele almak için çalıştıkları şüphesine düşürmemişlerdi. Çin'de propagandası yapılan Hristiyanlık bakış açısı çok farklı ve kendi açısından -hâlâ da öyle- umut vericiydi. Onların Çin ve Hindistan'da açtıkları yolu dikkate almazsak, Asya topluluklarının Batı ile mücadelesi üzerindeki tartışmamız tamamlanmamış olurdu. Batı medeniyetinin se-küleritesini Hristiyanlık'tan ayırt etmek yerine, ki biz bunu çıktığından beri deniyoruz, Cizvitler, Batı medeniyetinde olup da Hristiyanlıkla alakası olmayan şeyleri Hristiyanlık'tan çıkararak, Hristiyanlığı Batı'ya ait bölgesel bir din olarak değil de, tüm insanlığa gönderilmiş bir mesaj ve evrensel bir din olarak Hindu ve Çinlilere sunmaya çalıştılar. Cizvitler Hristiyanlığı ikincil ve ge-

62

UZAK DOCU \L BATI

reksiz Batı **aksesuarlarından** ayıklamışlar ve onun **esasını Çinli'ye** Çinli, Hintliye Hindu fikri ve edebi biçimi altında sunmuşlardır. Bu sunum Asya'nın hissiyatına uygun düşmeyecek hiçbir Batı işlemlerini taşııyordu. Bu girişim ilk etapta, Hindistan ve Çin'le hiçbir alışverişi olmayan, o günün Romen Katolik kiliselerinin içinde bulunduğu yanlışlıklar sonucunda başarısız oldu. Fakat Hindistan ve Çin'in hâlâ haritada yer almasını ve Hristiyanlığın egemenliğini dikkate alınca bu tecrübenin tekrar yapılmasını bekleyebilir ve ümit edebiliriz? Komünizmin Çin'de Batı medeniyetine karşı kazanmış olduğu bu zafer, bugün henüz tarihi ufukumuz altında bulunan gelecekte Hristiyanlığın Çin'de bir geleceği olmayacağının delili değildir.

Batılı olmayan bugünkü toplumlarla Batı medeniyetini karşılaştırdığımız ilk dört bölümde şu dört olay üzerinde dikkatle durduk; Rusya, İslam, Hindistan ve Uzak Dogu'nun Batı ile yaşamış olduğu tecrübeler. Bu ilk incelemelerimiz şunu gösterdiki, bu dört farklı tecrübeye yabancı bir medeniyet tarafından saldırıya uğramış ve bu noktada bir çok ortak özelliklere sahipler. Şimdiki bölümün amacı, sadece bugünkü dünya ile Batı'nın karşılaştırılmalarında değil bilakis, tüm medeniyetler arasındaki çatışmaların başlıca karakteristik özelliklerim ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu toplu bir karşılaştırma gibi görülebilir. Bu karşılaştırma bugün için pratik bir fayda ve öneme sahiptir. Mesafelerin Batı teknolojisi ile birlikte ansızın yok olduğu onlarca toplumun yarısını bir araya, yüz yüze getirdiği, herkesin kendi hayatını kendi

65

DÜNYA BATI VE İSLAM

seçtiği hayat tarzı ile özgürce yaşadığı bir toplumdaki çıkararak kendisine ait olan aynı dünyada, kendi cinsinden olan diğerlerinin temsilcileri ile birlikte yaşamak yerine dışarı ile ilişkisi tamamen kesilmiştir. Geçen bölümde sözü geçen Batı medeniyetinin Çin ve Japonya üzerine birbirini takip eden iki saldırısını karşılaştırmalı olarak ele alacak olursak, işe gözümüze takılan iki genel fenomeni hatırlayarak başlayabiliriz. İlk olayda şunu gördük; Batı, Uzak Doğu halkına Batı hayat tarzını, din ve teknolojisiyle birlikte bir bütün olarak vermek istedi ve maalesef bu atak sonuç getirmedi. Oyunun ikinci bölümünde ise şunu gördük; Batı, aynı Uzak Doğu halkına. Batı medeniyetinden dinin içerisinden çıkartıldığı ve din yerine teknolojinin merkezî unsur yapıldığı, seküler bir kısım sunmuştur. 17. yüzyılın sonlarında bizim medeniyetimizin dini esaslarından ayrılmış bu olan bu teknolojik parça, zamanla din dahil teknolojisi ve herşeyiyle bir bütün halinde Batı hayat tarzını daha önce reddetmiş olan Uzak Dogu'ya nüfuz etmeyi başarmıştır.

Biz burada, yabancı sosyal bünyeyi radyoaktif medeniyetin kültür ışınlarıyla vurarak sık sık ortaya çıkan bir örneğe sahibiz. Saldırıya uğrayan yabancı bünyenin direnci, sadece ışık ışınlarının bir prizmanın direnciyle tayfa bölünmesi gibi, kültür ışınlarını bileşen parçalarına ayırıştırır. Işık bilgisinden de bildiğimiz gibi, tayftaki bazı ışık huzmeleri diğerlerinden daha fazla girilgen güce sahiptir ve biz bunun kültür ışınlarıyla aynı olduğunu burada görmüş olduk. Batı'nın Uzak Doğu'daki etkisi, radyoaktif Batı medeniyetinin teknolojik parçası, geri

66

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

çevrilen dini parçasından daha dirençli ve etkili olmuştur. Dini ve teknolojik kültür parçalarının girilgen güçleri arasındaki farklılık, bu iki Özel medeniyetin arasındaki tarihsel ilişkilere has olan bir şey değildir. Biz burada kültürel radyasyon kurallarının bir örneği üzerinde bocalamış olduk.

Hareket eden kültür ışınları teknoloji, din, politika, sanat vs. gibi alanlara bölündüğünde yabancı sosyal bünye üzerinde etki yaratır. Teknoloji ışını diğer ışın olan dinden daha etkili ve hızlı bir şekilde yayılır.

Ve bu kanun bir çok genel terimlerle formüle edilebilir. Şunu söyleyebiliriz ki, kültür radyasyon elementinin nüfuz gücü genelde kültür değer elementine terstir. Önemsiz parçalar saldırıya uğrayan sosyal bünyede önemli parçalardan daha az harekete geçerler. Çünkü bu önemsiz parçalar geleneksel hayat tarzını rahatsız edecek ya da ona acı verecek kadar tehlike arz eden, çok şiddetli saldırıya uğrayan parçalar değillerdir. Bir- çok önemsiz elementlerin radyoaktif kültürdeki seçimi, şanslı ve belli bir kültürel ilişkinin sonucu dışarıda daha geniş bir şekilde yayılması amacı güdülerek yapılmıştır. Fakat bu önemsizlikteki prim oyunun en kötü noktası değildir. Oyunun esas olan bölünme süreci, bölünen kültür ışınlarının sosyal bünyeye girmesiyle yerleştiği toplumun zehirlenmesi tehlikesini yaratır.

Fizik ve tıp alanından gerçekleştirdiğimiz bu örneklemeler bu noktayı açıklamak için yeterli olacaktır.

Atomun parçalanmasını keşfedebilme hünerimizden beri, biz şunu öğrendik ki, bazı zararsız elementlerden oluş-

67

DÜNYA BATI VE İSLAM

urduğumuz bileşimlerle ortaya koyduğumuz atom, atomun ortaya konulduğu düzenli ortamından ayrıştırıldığı andan itibaren, zararsız olmaktan çıkıp çok kısa bir zamanda tehlikeli ve zararlı hale gelebiliyor ve kendi özgür iradeleri doğrultusunda uçup gidiyorlar. Aynı zamanda, -kendi hesabımıza değil, fakat inzivaya çekilen ilkel insanlığın temsilcilerinin yaşam bedeli olarak- öğrenmiş bulunuyoruz ki, aramızda uzun müddet kalmış olduğu için kendisine karşı bağımsızlık kazandığımız ve bize tesir etmeyen bir hastalık. Kuzey Denizi adaları için, hastalığın taşıyıcısı olan Avrupalıların kendi aralarına varışı ile, ani olarak bununla karşılaşmaları halinde, öldürücü olabilmektedir

Başiboş bir elektron ve başiboş bir salgın hastalık mikrobi gibi, kültür radyasyonunun başiboş parçası da, şimdiye kadar içinde görev yaptığı sistemden ayrıldığı ve başka bir yerde iş görmek için serbest bırakıldığı zaman öldürücü olabilir. İçinde çeşitli karışımların dengede bulundukları bir örneğin diğer

kısımları kendi içinde denge durumunda tutulduğu için bu kültür parçası veya elektron kendi asıl yerinde zararlı olmaktan korunmuştur. Kendi orijinal yerlerinden çıkmakla serbest kalan parça, elektron veya kültür parçasının tabiatı değişmeyecek, fakat aynı tabii yapı, şimdi kendi asıl birliğinden ayrıldığı için, zararsız olmak yerine öldürücü bir etki gösterecektir. Bu şartlarda "bir kimsenin gıdası" diğer bir kimsenin zehiri olacaktır.

Bu kitabın konusu olan Dünya ve Batı arasındaki mücadele konuları içerisinde zararın klasik bir örneği var-

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

dır, o da, bir müessese kendi toplumsal halinden zorla çıkarılıp Dünya'ya fetih için gönderildiği zaman, herşeyi kendiliğinden yapabileceği konusudur. Son bir buçuk asırdır bizim ulus devletler şeklindeki geç modern Batı politik kurumlarımızın. Batı Avrupa'da doğum yerinin sınırlarını aştığını ve Batı Avrupa'nın, Güney Batı Asya ve Hindistan'ın içlerine doğru yayılınca, arkasında bir zulüm, istilâ ve katliam izi bıraktığını görmüşüzdür. Tüm bu bölgelerde ulus devletler bu yerli toplumsal sistemle kaynaşmış değillerdir. Fakat tecrübe neticesi Batılı olmayan bu alemin mahalli şartlarına uygun bulunduğu için değil, sadece Batı'nın politik gücünün Batı'nın politik müesseselerine, Batılı olmayanların nazarında, imkansız olmakla beraber karşı konulamayacak bir prestij temin ettiği için, Batı'dan bilerek alınmış bir yabancı müessese idiler.

Bir yabancı ithali olan Batılı ulus devlet modelinin uygulandığı bu bölgelere verdiği zarar, aynı modelin yapay olarak dayatılan bir yeniliği olarak değil, içerde doğan bir yerli model ve gelişme olduğu İngiltere, Fransa ve diğer Batı ülkelerinde yaptığı zarardan, kıyaslanamayacak derecede büyüktür. Aynı kurumların bu farklı iki sosyal ortamda nasıl farklı etkiler yaratabildiğini görebiliriz. Ulus devletler, kaynak olarak Batı Avrupa'da ortaya çıktıklarından dolayı diğer ülkelere nazaran burada daha az zararlı olmuştur. Dillerin dağılışı ve siyasi sınırların sıralanmaları arasındaki mahalli ilişkilere uygun düşmesi gibi Bir sebeple de bu model Batı Avrupa'da çoğunlukla, kendisini diğer benzer dil sahalarından ayıran oldukça

69

Dİ'NYA BATI |CİSLAM

iyi belirlenmiş bir dil sınırı ile, kesintisiz tek bir arazi bütünü üzerinde birarada toplanmıştır. Burası gibi, dillerin bahsedilen şekilde çeşitli parçalardan dikilmiş bir bohça örneğine göre dağıldığı bir arazide dil haritası siyasi harita için uygun bir zemin yaratır. Dolayısıyla da ulus devletler sosyal çevrenin tabii ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı **Avrupa'nın** tarihi devletlerinin topraklarının çoğu dil haritasının uyumlu parçalarıyla yaklaşık bir uyum gösterirler ve bu uygunluğun çoğu, ayarlama yapılmadan meydana gelmiştir. Batı Avrupa halkları, politik sınırlarına, dil kalıplarına göre şekil verildiğinin tam manasıyla bilincinde değildiler. Buna uygun olarak milliyetçilik ruhu, Avrupa'da kolay gelişebilecek durumda idi. Batı Avrupa Ulus devletlerinde kendilerini başka bir politik sınırın aksi tarafında bulan dil azınlıkları çoğunlukla bulundukları devlete sadakat göstermişler ve kendileri de orada iyi muamele görmüşlerdir. Çünkü onların, aynı devletin vatandaşları olarak "Ulusal Dil"i konuşan bir çoğunlukla birlikte bulunuşu, herhangi biri tarafından bilinçli olarak temin edilmemiştir. Bu sebeple bu tarihi olay herkes tarafından doğal olarak kabul edilmiştir.

Ama şimdi gelin, yerel dil coğrafyasının tabii bir ürünü olan Batı Avrupa kurumlarının ulus devletlerine ait dil coğrafyalarının tamamen farklı olduğu bölgelere radyasyon gibi yayılmasıyla neler meydana geldi ona bakalım. Sadece Batı Avrupa değil, dillerin homojenik bir yapıyla, bütün olarak ve düzenli bir şekilde dağıtıldığı, tüm dünyadaki dil coğrafyasına baktığımızda, yerel Batı örne-

70

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

ğinde, bazı şeylerin özel ve istisnai hallere sahip olduğunu görürüz. Danzig ve Trieste'den Singapur ve Kalkü-ta'ya kadar güneydoğu alanını çevreleyen çok geniş bir bölgede, dil coğrafya haritası yamalı bir yorgan gibi değildir; bir yanar-döner ipek elbise gibidir. Doğu Avrupa'da, güney Batı Asya'da, Hindistan'da ve Malaya'da farklı dilleri konuşanlar Batı Avrupa'da olduğu gibi birbirlerinden düzenli bir şekilde ayrılamazlar. Onlar aynı şehir ve kasabaların caddeleri üzerinde sıra sıra dizilmiş evlerde coğrafi bakımdan birbirine karışmışlardır ve bu farklı ve daha normal olan toplumsal yerleşimde -içinde çeşitli renklere ait ipliklerin birbirine örüldüğü- dil haritası, devletler arasındaki sınırların çizilmesi için değil, işlerin dağıtımı, tayini ve kişiler arasındaki alış veriş için müsait bir ortam temin eder.

Osmanlı imparatorluğunda, bu Batılı kurumların felaket sayılan homojen yapısı, güzelce paket yapılmış olup, güzel bir kalıpta kesilen ulus devlete enjekte etmelerinden 150 yıl önce, Türkler hem köylü hem de idareci, Lazlar ve Yunanlılar satıcı ve dükkan sahibi, Bulgarlar seyyis ve bahçıvan, Ermeniler banker ve dükkan sahibi, Arnavutlar duvar ustası ve paralı asker, Kürtler çoban ve hamal, Ulahlar çoban ve seyyar satıcı idiler. Milliyetler sadece coğrafi bir gerçek olarak bir arada değillerdi, aynı zamanda

sosyal ve ekonomik olarak da özgürlüklerine sahiptiler. Milletler arasındaki bu iletişim ve mesleki denge hali, dil haritasının parçalı bohça olmayıp bir garnitür halinde olduğu alemde tabiatın bir emri idi. Bu Osmanlı dünyasında ulus devletleri Batılı kalıpta oyarak

71

DÜNYA BATI VE İSLAM

ortaya çıkarmanın tek yolu, yerli ham meyvelerin Batı Avrupa'nın dil haritasına uygun bir şekilde dönüşümünü sağlamaktan geçiyordu ve bu olay 450 yıl önce gerçekleştirilen barbarlık metoduyla ancak gerçekleştirilebilirdi. Sudetler'den doğu Bengal'e kadar bölgedeki tüm yol boyunca uzayan bu sahanın bir bölgesinden sonra diğer bölgesinde yok edici sonuçlarla kullanılmıştır. Asıl önemli olan hasar, bir fikir, kurum veya teknik kendi orijinal yerinden kopup ayrıldığı ve dışarıda kendiliğinden, toplumsal hayatın mahalli tarihî örnekleri ile çatışmaya düştüğü bir çevreye yayıldığı zaman, uğrayacağı hasar olabilir.

Gerçek şu ki; her tarihsel kültür modeli, içindeki bütün parçaların birbirine bağlı olduğu organik bir bütündür. Öyle ki, eğer bir parça zorlanarak yerinden çıkarılacak olursa, gerek koparılan parça, gerekse bir parçası koparılmış olan ana gövde, bu örneğin tam ve parçalanmamış olduğu zamandan farklı hareket eder. Bu sebeptendir ki, "bir insanın gıdası, diğer insan için zehir olabilir" demiştik. Bir başka sonuç ise, "bir şey başka bir şeye götürür". Eğer bir parça kültürden koparılır ve yabancı bir toplumsal yapıya konulursa, bu koparılan parça, kendisinden zorla ve kanunsuz olarak ayrıldığı toplumsal sistemin diğer esaslı parçalarını da, içinde zorla yerleştiği yabancı bünyeye doğru çekmek eğilimi gösterir. Zedelenmiş model de vaktiyle esaslı unsurlarından birisinin, içinde yolunu bulduğu muhitte kendini yeniden bir bütün haline getirmeye eğilim gösterir.

Kültürlerarası ilişkiler oyununda, bir şeyin başka bir

72

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

şeye nasıl götürdüğünü ve bunun pratikteki nasıllığını görmek istiyorsak, şu bir iki örneği dikkatlice incelememiz gerekir.

İngiltere'de Birleşik Krallık mavi kitabında 1839'da Mısır'ın sosyal ve ekonomik durumunu inceleme altına almıştı. Kitapta belirtilen şu oldu: İskenderiye kentinde o zamanlarda, başlıca doğum hastanesi donanmaya ait cephanelik etrafında kurulmuştu. Bu ilk etapta çok garip bir şey gibi geliyor ama bunların neticesinde ortaya çıkan sonuçlara baktığımızda daha da şaşırmış olacağız.

1839 yıllarında Mısır'ın Osmanlı Umumi Valisi meşhur Mehmet Ali Paşa otuz iki yıldan bu yana kendi neslini etkili Batılı teçhizatıyla donatabilmek için çalışıyordu. Napolyon'un Mısır seferindeki başarısızlığı, deniz gücünün önemi konusunda Mehmet Ali Paşa'nın gözünü açmıştı. O da çağdaş Batı modeline göre yapılmış savaş gemilerinden oluşan bir donanmaya sahip olmaya karar vermişti. Kendi kendine yetebilecek bu donanmanın Mısırlılar tarafından Mısır tersanelerinde meydana getirilemeyeceğinin bilincindeydi. Hem böyle bir donanmayı kurmak hem de Mısırlı teknik elemanları eğitmek için, Batılı gemi mimarlarını kiralamaktan başka bir yolun olmadığını farkına varmıştı. Daha sonra Mehmet Ali, Batılı uzmanlar istediğini aleme ilan etmiş ve Paşa'nın verdiği yüksek ücret Batılı uzmanların Mısır'a gelişini teşvik etmiştir. Yalnız, işe müracaat edenler ailelerini de beraberinde getirme garantisi kendilerine verilmedikçe işe başlamak istemiyorlardı. Ve Batı standartlarında bir sağlık hizmeti sağlanmadan ve korunma garan-

73

DÜNYA BATI VE İSLAM

tisi verilmeden ailelerini Mısır'a getirmek istemiyorlardı. Mehmet Ali en nihayet, gemi mimarlarının aile ve çocuklarının hizmetinde bulunacak özel Batılı doktor ve sağlık ekiplerini getirmeden, acil ihtiyacı olan Batılı uzmanları getiremeyeceğini anlamış ve bir Mısır deniz kuvveti oluşturmayı aklına koyduğu için, o elemanlarla birlikte doktorlar da getirmiştir. Doktorlar, uzmanlar ve aileleri hepsi Batı'dan Mısır'a beraberce geldiler. Uzmanlar tersaneyi beklendiği şekilde kurmuşlar ve doktorlar İskenderiye'nin yeni Batılı topluluğunda kadınlara, onların ihtiyaçlarına uygun şekilde hizmet etmişlerdir. Fakat Batılı hastalarının bütün hizmetlerini tamamlayan Batılı doktorlar, toplum ruhuna sahip, enerjik pratisyenler olduklarından dolayı yerli Mısır halkı için de bir şeyler yapabileceklerine ve bu iş için de zamanlarının yeterli olduğunun farkına vardılar. Peki bu işe nereden başlamalıydılar? Doğum çalışması bu konudaki ilk çağrıydı. Ve doğum hastanesi bu şekilde donanma cephaneliklerinin ortasında şimdi sizin de anladığınız gibi seri olaylar neticesinde kaçınılmaz olarak inşa edilmiş oldu.

Bu hikayeden çıkan sonuç şudur: Kültürel ilişkilerde bir şey hızla diğer bir şeye yol açabilir ve bu işlem devrimci sonuçlar doğurabilir. Bütün bir hayatı boyunca müslüman kadınların ev halkı dışındaki erkeklerle görüşmelerden uzak tutulmalarına hâlâ o kadar riayet ediyorlardı ki, 18. yüzyıl Türkiye'sinde,

hatta sultanın en çok sevdiği eşlerinden biri, hayati tehlikeye düşecek derecede hastalandığı zaman İslami davranış kuralları böyle kıymetli bir saraylı hastaya dahi, bir Batılı doktorun sı-

74

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

kıca giyilmiş bir eldiven üzerinden dışarıya Uzatılmış elini tutarak nabzını tutmasına, sadece perde arkasından hanımefendinin yatağı gösterilmeden görmesine müsaade etmek sureti ile izin veriliyordu. Bu zorba olduğu düşünülen bir hükümdar nazarında, hayatı başlıca hazinelerinden biri olan bir hastaya, bir Batılı doktorun en çok yaklaşabileceği durumdu. O zamanlarda sultanın baskısı, bu mesele sultanın kalbine çok yakın olan birinin ölüm kalım meselesi de olsa geleneksel İslam'ın törelerini tatbik ettirmekte yetersiz kalıyordu. Ve şimdi aynı zaman dilimi içerisinde, Müslüman kadınlar, cesurca, etrafı çevrili olan tuhaf cephaneliğin içine girerek kafir doğum uzmanlarının ellerine kendilerini teslim ediyorlardı. Karşı cinsiyetteki insanların sosyal ilişkilerindeki terbiyenin İslami gelenekler açısından korkunç bir yara alması karşılığında, Mısır Paşası'nın kendisine ait Batı standartlarında bir donanma inşa etmesi amacıyla vermiş olduğu bir karardı bu. İlk bakışta bu böyle hesaplanma-mıştı ama, bu sosyal etkiyi, teknolojik sebep yarım ömürden az bir süre içinde kontrol altına aldı.

Bu, acı fakat tasvir edilebilen sosyal tarihin bu parçası, 19. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarının ülkelerini Batı silahlarıyla donatabileceklerini ve Batılılaşmayı bu noktada durdurabileceklerini hayal etmekle ne derece kendilerini aldattıklarının bir ölçüsünü verir. Çağımızda Mustafa Kemal Atatürk'ün zamanına kadar Osmanlılar, kültür alış-verişinde, Batı silahlarına, eğitime ve üniformasına alıştırma sırasında, kaçınılmayacak bir şekilde, yalnız müslüman kadınların özgürlüğüne değil, fakat

75

DÜNYA BATI VE İSLAM

Arap alfabesinin yerini Latin alfabesinin almasına ve islam devletlerinde hayatın tüm alanlarında değişmeden uygulanmış İslam dininin, devletten ayrılmasına doğru gidileceğini, yani bir şey başka bir şeyi de beraberinde getirir kuralını, kabullenmemişlerdi.

Günümüz Hindistan'ında, cumhurbaşkanı Atatürk'ün akranı olan Mahatma Ghandi, kültürel ilişkilerde bir şeyin diğer bir şeyi de içten içe beraberinde getirdiğinin farkına vardı. Ghandi, pamuk ipliğinin çokluğunu -Hindistan'da yetişen ve daha sonra bu pamukların Lancshi-re de işlenerek Hint halkına elbise olarak geri dönen- Batı dünyasıyla aralarının açılmasına yol açtığını, örümcek ağına yakalanmaktan kurtulmanın çelik prangalardan kurtulmaktan daha zor olacağını gördü. Ghandi eğer Hindistanlılar Batılı makinalar tarafından Batı'da üretilen giysileri giymeye devam ederlerse aynı şekilde bu makinaları Hindistan'a getirerek aynı şeyi burada üreteceklerini gördü. Önce hayvanları sonrada güçlü dokuma tezgahlarını İngiltere'den ithal edecekler, sonra bu fabrikanın kendileri için nasıl kurulacağını öğrenecekler, daha sonra da kendi alanlarındaki yeni Hint fabrikalarındaki çalışmalarını bırakarak zamanlarını Batı'nın işini yaparak boş vakitlerini ise Batı tarzı-filmler, konuşmalar, tazt yarışları ve dinlenme gibi eğlencelerle Hindistanlı olduklarını unutana ve Batı ruhlarını yüceltene kadar buna devam ederek değerlendireceklerdi. Mahatma, bir ermiş gözüyle bir pamuk tohumunun büyük bir ağaca dönüşerek dallarıyla bütün bir kıtayı karanlığa gömeceğini gördü ve Hindu vatandaşlarına Hint ruhlarını korumaları ve

76

KARŞILAŞTIRMA YAPANLARIN PSİKOLOJİSİ

Batı ağacının köklerine balta ile saldırmaları çağrısında bulundu. Ghandi her gün zamanının bir bölümünü Hint pamuğunu eski Hint stilinde elde eğirme ve dokumaya teşvik etmeye ayırarak halkına örnek oldu. Çünkü Hindistan ve Batı arasında filizlenen ve ruhen ve bedenlen Hintlileri Batılılaşmaktan kurtarmanın tek yolu eski tarzda Hintli eller tarafından dokunulan elbiselerin Hintliler tarafından giyilmesinden geçtiğini ortaya koymuştu.

Mahatma Gandhi'nin anlayışında bir kusur yoktu. O Hindistan'ın Batılılaştırılmasını önceden sezmış ve buna karşı önlem almıştı. Ve o, bir pamuk parçasından hızlı bir kalkınma sağlamıştı. Ghandi'nin çözümü doğrudu. Ermişin başarısız olduğu tek nokta müritlerinin Hindistan'ın kültürel bağımsızlığının korunması uğruna bu ekonomik zorlukta kendisini takip etmelerini sağlayamaması olmuştu.

Zaten dayanılmaz derecede düşük olan Hind köylüsünün hayat standardı daha fazla düşürülmeksizin ve esasen Bombay'da ve Gandhi'nin ikinci yurdu olan Ahme-dabad'ta Hind topraklarından türeyen yeni Hind pamuk işçileri ve Hind fabrikatörleri sınıfı birlikte bertaraf edilmeksizin, Gandhi'nin neslinden olan Hind halkı, makinede üretilmiş pamukları giymekten uzak tutulamazdı. Ghandi Hindistan'ın tarihinde, belki de dünya tarihinde çok büyük ve kalıcı bir iz bırakmıştır. Fakat tarihin cilvesi onu, Hindistan'ı ekonomik alanda Batılılaşmaktan kurtardığı için değil, ulusal iradeyi Batılı anlamdaki politik hedefine yönelterek siyasi anlamda Batılılaşma yolunda önünü açtığı için ayıplamıştır. Ghandi'nin dehası

77

../

.*

DÜNYA BATI VE İSLAM

bile acımasız sosyal kanunun çalışma hızına yetişeme-mişt. Kültürel bir karşılaşmada, saldırıya uğrayan toplumun savunmasında açılan küçücük bir gedik, kaçınılmaz olarak başka şeyleri de beraberinde getirir.

Araştırmamız, bir yabancı kültürün kabulünün zahmetli olduğu kadar tehlikeli bir girişim olduğunu da ortaya koymakta ve kurbanın kendisine ait geleneksel hayat tarzını tehdit ederek ters yüz eden yeniliklere karşı içgüdüsel nefreti, tecrübeyi kendisi için daha da kötü bir hale sokmaktadır. Çünkü iğnelerin batmasına karşı tepki göstermekle o, yabancı kültür ışınlarını, kendisini oluşturan dalgalara ayırmış ve daha sonrada o zamana kadar meydana gelenden daha fazla ödün vermemek ve bundan kurtulabilmek ümidi içinde, bir yabancı hayat tarzının bu zehirli ışınlarının en az yıkıcı olanlarına, gönülsüz bir şekilde yer vermek zorunda kalmıştır. Daha sonra da, bir mesele kaçınılmaz bir tarzda diğer bir meseleye doğru götürdüğü için, o kendisini, zorla içeri sokulan kültür parçalarının sonuçlarını kabule mecbur hissetmektedir. Mağdurun istilacı bir yabancı kültüre karşı normal tavrının, muhalefet ve düşmanlığın kendini bozan tavır ve tarzı olmasına hayret edilmez.

Değerlendirmelerimizde, Batı'nın saldırısına uğramış olan Batılı olmayan ülke yöneticilerinin, daha kudretli bir yabancı kültürün büyük radyasyon ateşi altında olan bir toplumun ya bu yabancı hayat tarzını hükmü altına almak veya mahvolmak gibi müstesna görüşe sahip olduklarını kaydetmek fırsatını elde etmiş olduk. Büyük Petro, III. Selim, II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa, Mustafa-

78

BUNYA 1ATI VE JSI.AM

fa Kemal ve Japonya'nın Mciji Devrindeki -Yaşlı Devlet Adamları'nı gözden geçirmiş olduk. Kültürel saldırıya karşı bu pozitif ve muhafazakar yanıt, devlet adamlığının bir kanıtıdır. Çünkü bu, doğal eğilime karşı kazanılan bir zaferdir. Doğal yanıt ise negatif olarak, kabuklarını kapatan bir istiridyenin yanıtıdır. Kaplumbağanın kafasını saklamasıdır, kirpinin kendisini iğneli bir topa dönüştür-mesidir veya bir devekuşunun kafasını kuma gömmesi-dir. Ve bu tür savunmanın klasik örnekleri Rusya ve İslam aleminin Batı ile karşılaşmaları tarihinde yeteri kadar yer almaktadır.

Kendi silahlarını kullanarak saldırgan yabancı medeniyete karşı nasıl mücadele edileceğini öğrenme yolu muhafazakar kafalarda derin kuşku yaratacaktır. Büyük Petro lar ve diğerleri o yabancı medeniyetin modern savunma silahlarını getirmek bahanesiyle gerçekte kalelerini satmadılar mı? Bir yabancı kültürün istilasına verilecek gerçek cevap, bu lanetli şeyi boykot etmek üzere azimli bir karar almak değil midir? Eğer biz dikkatli ve titiz bir şekilde din adamlarımızın tanrısı tarafından bize sunulan her kutsal kanuna zerresine dek uyarsak yüce tanrı imansız düşmanlarımıza karşı verdiğimiz mücadelede yüce gücünü bizden esirgeyecek midir? Rusya'da bu eski inanç sahiplerinin bir reaksiyonu idi. Bunlar gayet küçük ve yabancıların nazarında gayet önemsiz olan kilise ayinlerine dair meseleler uğruna **şehadet** göze almışlardır. İslam dünyasında ise, mutaassıpların nazarında, Batı yoluna girmekle İslamiyete ihanet etmiş olan Osmanlılara karşı Tanrı aşkına hücum etmek

79

DÜNYA BATI VE İSLAM

üzere çölden fırlayan Vahhabilerin, Senusilerin, İdrisilerin, Mehdicilerin ve diğer bağnaz mezheplerin bir reaksiyonuydu.

Sudanlı mutaassıp Muhammed Ahmed, teknoloji taraftarı Rus Petro'nun anti tezidir; fakat ne yeni ortaya çıkan teknolojiye hükmetmek, ne de geleneksel hayat tarzının korunması konusunda gösterilen gayret, yabancı bir medeniyetin saldırısına karşı verilen mücadelede son söz değildir. Eğer biz bu son sözün ne olduğunu öğrenmek istiyorsak, Dünya'nın bitmek bilmeyen Batı ile karşılaşma hikayesinin, bugün ve gelecekte saklı olan, bir sonraki bölümüne bakmamız gerekiyor. Biz, dünya tarihinin Romalılar ve Yunanlıların dünya ile karşılaşmasını içeren bölümüne dönersek bu saklı bölümü ortaya çıkarmış oluruz. Bu olayın kayıtlarında, tarih fermanı başlangıçtan sonuna kadar henüz tamamıyla açılmamıştır. Dolayısıyla da tüm bu eski kitaplar bizim araştırmamıza bir kapı açıyor. Bizim geleceğimiz belki de geçmiş Greko-Romen kayıtlarının deşifre edilmesinde olabilir. Gelin, bu Greko-Romen kayıtlardan neler elde edebiliriz ona bakalım.

VI

Dünya, Yunan ve Romalılar

Yaşayan varlıkların ilk başta gelen temel özelliklerinden biri de, şahsi tecrübemize göre, hep kendilerinden söz etmeleridir. Ve kendine güvenen yaratıklardaki bu benlik merkeziyeti bir illüzyon oluşturur. Her ruh, her kabile ve her mezhep kendisinin seçilmiş bir gemi olduğuna inanır. Kendimizin yegânelik değerimize inanma hatamız ise kendimizce kolayca farkedilmez. Biz, bu illüzyona bir başkasının nasıl

sarıldığını gördüğümüzde, kendimizdeki bu hatayı gerçekten görebiliriz. Biz Batılılar, insani olarak, son birkaç yüzyıl içerisinde dünya için yaptığımız şeylerin, bugüne kadar eşi görülmemiş şeyler olduğu hissindeyiz. Çok önceye uzanmamak üzere. Yunanlılar ve Romalılar tarafından dünyaya neler yapıldığına bir göz gezdirmek, bizim Batılı aldatıcı görüşümüz için etkili bir tedavi olacaktır. Böylece onların da, o gün-

80

DÜNYA BATI VE İSLAM

lerinde tüm dünyanın hakimi ve kendilerinin diğer insanlardan daha üstün olduklarına inandıklarını göreceğiz. Ve dünyanın bu Greko-Romenlerle olan karşılaşma hikayesinin sonuna gelmeden önce, bu macerada, tarihin hakikat terazisinde geçici bir süre egemenlik süren bu Greko-Romen toplumunun kendi değerini nasıl yerle bir ettiğini de ortaya çıkarmış olacağız.

15. yüzyılın sonunda heyecan verici bir şekilde birdenbire okyanusların tarafımızdan fethi ile başlayan, Batı'nın Dünya'ya yayılmasının karşılığı, milattan önce 4. yüzyılda Büyük İskender zamanında ve ondan sonra Greklerin dünyaya yayılması ile Yunan ve Roma tarihinde bulunmaktadır. İskender'in Çanakkale Boğazı'ndan Pencap'a doğru Asya içlerine yürümesi, Vasco da Gama ve Kolomb'un seyahatleri kadar dünya güç dengesini değiştiren mahiyette olmuş ve sonuncular gibi öncekileri de, daha geniş fetihler takip etmiştir. Yunanlılar, Milattan önce 2. yüzyılda Hindistan'ı doğu kıyısı Bengal'e kadar ele geçirmişlerdi. Aynı yüzyıl içerisinde Romalılar da, şimdi kuzey İspanya ve Portekiz'in bulunduğu Atlantik sahilinde Greko-Romen dünyası için ilk asırda Ahdi Ce-did'in yazıldığı temel Yunanca, Trayancore'dan Marsilya'nın gerilerine kadar konuşulmakta ve anlaşılmaktaydı. Aynı tarihte Roma'nın saldırısı ile Britanya Grek-Roma dünyasına dahil edilmek üzere olduğu bir sırada Yunan sanatı bir Hind dininin - Budizm- hizmetinde Afganistan'dan, onu sonunda Çin ve Aşağı Kore içerisinde Japonya'ya götürecek bir yol boyunca kuzey doğuya doğru barış içinde seyahat ediyordu. Böylece, o zamanlarda

82

DÜNYA. YUNAN VE ROMALILAR

bizim Batı kültürüne göre daha eski olan eski dünyada Greko-Romen kültür geniş bir şekilde yayılıyordu. Yerli Amerikan medeniyetinin henüz ortaya çıktığının görülmediği bir çağda, bizim bugün övündüğümüz gibi, -şekil ve alanını Greklerin ölçtükleri- yolculuklarımızın uğradığı her çağdaş medeniyete kendi dünyayı fetheden kültürlerinin yayılması suretiyle nüfuz ettiklerini söyleyerek Yunanlılar da gururlanabilirler.

Yunan kültürünün M.Ö. 4- yüzyıl içinde ve ondan sonra dünyaya yaptığı etki, dünya üzerinde, zamanımızın modern Batı kültürünün onunla çarpışmasının 15. yüzyıldan beri yapmakta olduğu kadar etkili bir şok tesiri yaratmıştır. Ve insan tabiatı son birkaç bin yıldır fark edilebilir bir değişime maruz kalmadığı için, bir kültürel saldırı karşısında dünyanın, bizim kültürlerimiz ile karşılaşmasının tarihinde şahit olduğumuz ve onun Yunanlılar ve Romalılarla mücadelesinin tarihinde de kendisini aynı şekilde meydana koyan değişik psikolojik tepkileri bulmak şaşırtıcı değildir.

Tarihin bu geçidi bile, uzlaşmacı olmayan Mehdi ve uzlaşmacı olan Büyük Petroları biraraya getirebilir. Mesela tarihte, Petro çizgisinde, askeri birliklerini Yunan ve Roma tarzında silahlandırarak ve eğiterek ve Yunanlılarla onların kültürlerinin koruyucusu ve şampiyonu sıfatıyla Roma'ya karşı savaşa girmek suretiyle Romalıları mağlup edecek vaziyete gelmiş bulunan, Anadolu'daki İran Kralı Büyük Midhirat vardı. Ve yine tarihte Yahudilerin Edomlu Kralı Büyük Psyche'nin verdiği işin altında kalan Büyük Herod vardı. Herod'un kendisi için belirle-

83

DÜNYA BATI VU İSLAM

diği bir misyon, kendi dik kafalı Filistinli Yahudi tabile-rini, küçük fedakarlıklara razı olmak suretiyle, Yunan medeniyeti ve Roma kudreti uyarınca terbiye etmektir. Bu yol, hükümler bir Yunan-Roma dünyası içindeki küçük bir doğulu kavim için, tahrik edilen ve uygulanan yoket-me politikasının azgın gidişine karşı tek çare idi. Otoriter tarihi gerçeklere karşı en mantıklı çözüm olan He-rod'un politikası, uzun bir çizgiye sahip inatçı Filistinli Yahudi mehdilerin inatçılıkları yüzünden boşa çıkmıştı. Bu savaşçı hareket, milattan önce II. yüzyılda Güney Batı Asya'nın bir Yunan kralı tarafından Yunanlaştırılması politikasına karşı çok büyük bir ayaklanma ile başladı. Maccabees'in bir ve ikinci kitabını yeniden okuyan herkes, milattan önce 165-166 yıllarındaki Filistin'deki Maccabees ayaklanması ile 1881'de Mısır Sudan'ında gerçekleştirilen Mehdi Muhammed Ahmed'in isyanı arasındaki benzerliklerden büyük bir olasılıkla etkilenecektir. Açık hataları Gamaliel tarafından Havarilerin Faali-yetleri'nde zikredilmiş olan bir Theudas ve Judas'm ayaklanmalarında tekrar yanıp söndükten sonra, Hele-nizme karşı fanatik Filistinli Yahudilerin bu direnişinin alevi, Hristiyanlığın ikinci asrında Bar Kakoba'nın isyanı ile genişliğinin son haddine varmıştır. Bu kişi kendisini mesih ilan etmiş ve sonunda Roma İmparatoru Hadri-yan tarafından ezilmiştir.

Greko-Romen medeniyetine karşı gösterilen doğu direniş hareketinin bu Filistinli Yahudi liderleri isyan hareketlerinin tek temsilcisi değillerdi. Milattan önce 3. yüzyılın bitmesine az bir zaman kala, Güney Batı Asyalı bir

84

DÜNYA YUNAN VE ROMALILAR

Yunan çağdaşının herhangi bir istilasına karşı kendi egemenliğini korumak amacıyla, Mısır'ın bir Yunan kralı tarafından Yunan tarzında silahlanmış ve eğitim görmüş olan yerli ordusunda "Hind isyanı"na benzeyen birşeyler cereyan etmişti. Yunan tarzında yetiştirilen bu Mısırlılar istila ordusundaki Yunan kıtalarını bozguna uğratmışlar ve Büyük İskender'in yenilmez askerlerinin soyundan gelenlere karşı onların kazandıkları bu hayret verici zaferin tacı bu askerlerin başına konmuştur. Bundan sonra da, Yunan ya da Roma egemenliği altına girmiş olan bütün Doğuluların en kötü durumda olanları arasında bile başkaldırıları görülmeye başlamıştır. Vaktiyle zorla kaçırılmış ve Sicilya'daki Yunan tarlalarına zincire vurulmuş esirler olarak çalışmak üzere götürülmüş olan Suriyeliler M.Ö. ikinci yüzyılın sonlarına doğru Sicilya'da Yunanlı efendilerine ve bu efendilerin Romalı koruyucularına karşı iki defa şiddetle isyan etmişlerdir.

Dünya'nın Roma ve Yunanlılarla karşılaştırılması tarihinin ilk bölümlerinde yer alan bu acımasız vahşet ve zulme karşı amansız isyan hikayesi, dünyanın Batı ile karşılaştırılması tarihinin benzer bölümlerinde benzer yankılar buluyordu. Batılılaşmış bir dünyada Akdeniz'in yüz karası köle ticareti, Atlantik'te yeniden canlandırılmıştı. Sicilya'da bozguna uğrayan çiftlik kölelerinin isyanı Haiti'de zafer kazanmıştı. Batlamyusların Yunan tarzında eğitim almış Mısırlı kıtalarının ayaklanması, İngiliz Doğu Hindistan askeri birliklerinin Batı tarzına göre eğitim almış Hintli askerlerinin isyanı ile benzerlik taşıyordu. Ve yabancı bir üstünlüğe karşı Filistinli Yahudile-

85

DÜNYA BATI VE İSLAM

rin anti-Hellenik başarısız isyanlarını ve aynı zamanın İranlı halklarının başarılı anti-Hellenik isyanlarını hatırlatan. Doğu direniş hareketleri bu zamanda Hindistan, Çin ve Malezya'da tam olarak faaliyette ve Afrika'da üç yerde patlak verme tehlikesini arzediyor. Hikayeyi bu noktaya kadar Yunan ve Roma dosyalarına başvurma ihtiyacı hissetmeden kendi kayıtlarımızdan okuyabiliriz. Ama şu an açmış olduğumuz tarih sayfası ve geldiğimiz noktada, işaret parmağımız hâlâ kapatılmamış hesabı-mızdaki en son girişleri yazıyor ve bunun ötesinde perdelerin geleceğimizi örttüğü noktada, Greko-Romen he-' sapları, "bizim adımıza, ileriye yönelik neler sunuluyor" meselesini anlayabilmemiz açısından en iyi bilgiyi sağlayabileceğimiz mükemmel bir kaynağı oluşturur. - Elbette ki ben, Greko-Romen tarihinde neler olduğunu incelemek sureti ile yıldız falımızda geleceğimiz hakkında neler söylenmiş ona bir bakıp da geleceğimizi tayin edelim demiyorum, bunun ötesinde kendi kayıtlarımızın yetersiz kaldığı noktada mekanik olarak bu Greko-Romen kayıtları modern Batı terimlerine tercüme edelim diyorum. Tarih kendini otomatik olarak tekrarlamaz ve herhangi bir Yunan-Roma kehanetinin bizim için en çok yapabileceği şey, kendi drama oyunumuzun değişken çoklu alternatiflerinin mümkün olan en doğru cevabını açığa çıkarmasıdır. Bizim meselemizdeki değişiklikler işaret edilen Yunan-Romen sonucunun aksine de olabilir. Batılı olmayan çağdaşlarımız, birbirimizle mücadelemizin seyrinde, Yunan-Roma tarihinde benzeri bulunmayan tamamıyla farklı bir örnek verebileceğimizi

86

DÜNYA, YUNAN VE ROMALILAR akla getirebilirler. Geleceğimize dikkatle baktığımızda

I j

karanlıkta bocalıyoruz ve önümüzdeki gizli yolun haritasını bulup çıkarmayı hayal konusunda da çok dikkatli olmaya mecburuz. Her şeye rağmen, gözlerimizin önünde hafif hafif kıpırdaşan her donuk ışıktan gereği kadar faydalanmamak delilik olur Öyle bir ışık ki geleceğimize her halükârda geçmişin Greko-Romen aynasıyla parıl-dayarak aydınlanan bir ışık tutuyor ve geleceğimizi görmemizi sağlıyor. Aklımızdaki bu uyarı ve tavsiyelerle, şimdi de Greko-Romen tarihinin sayfalarını, İsa'nın doğumundan sonra II. yüzyılın yarısı Greko-Romen dünyasının tasvirine gelinceye kadar çevirmeye devam edelim. Biz bu olayı aynı alemin 2 yüzyıl öncesine ait tasviri ile karşılaştırdığımız zaman, bir bakışta burada, arada geçen zamanı müteakip, maalesef zamanımıza kadar olan Batı tarihinde benzeri bulunmayan, daha iyiye doğru bir değişikliğin olduğunu fark edeceğiz. Milattan önce birinci yüzyılda Greko-Romen dünyası, tıpkı bugünkü Batı dünyasının nöbetler içerisinde olması gibi, ihtilâller, savaşlar, savaş şayiaları sıkıntısı içinde bulunuyor ve kargaşa ile şiddetten köpürüyordu. Fakat milattan sonra ikinci yüzyılın ortasında Hindistan'daki Ganj'dan, İskoçya'daki Tyne'e kadar hüküm sürmekte olan bir barış dönemi görüyoruz. Greko-Romen medeniyetinin askeri güç ile yayıldığı Hindistan'dan İngiltere'ye kadar olan tüm bu geniş topraklar bu zamanda, sayıları üçü geçmeyen devletler arasında bölüşülmüştü. Ve bu üç devlet uyuşmazlıkları asgari seviyeye indirerek yan yana yaşama konusunda

DÜNYA BATI VE İSLAM

başarı göstermişlerdir. Akdeniz kıyılarında dolaşan Roma İmparatorluğu, İran ve Irak üzerindeki Pers İmparatorluğu, Afganistan, Hindistan ve Orta Asyadaki Kuşan İmparatorluğu aralarındaki bütün Yunan-Roma dünyasını kaplarlar. Her ne kadar bu üç imparatorluğun kurucuları ve sahipleri hep aslen Yunanlı olmayan diğer kavimlerden iseler de, kendileri için söylemekten gurur duydukları şekilde, hepsi de "Yunan Sever" (*Philhellenes*) idiler. Yani onlar, Yunan kültürünü yaygınlaştırmayı ve Yunan hayat tarzının canlılığını muhafaza ettiği küçük mahalli yapılanmayı beslemeyi vazifeleri sayıyorlardı. Gelin ikinci yüzyılın Pers, Kuşan ve Roma barışının himayesinde yaşayan eski Barbarlar, eski Doğulular, milyonları aşan Hellenist ve yan Hellenist ve milyonlarca' Romalının kalb ve kafalarında ne var ona bir göz atalım. Bu zaman nesillerinin büyük dedelerinin ruhlarına işleyen savaş ve ihtilal aşkı ve isteği onların devrinde artık ortadan kalkmaya başlamış ve o zamanın karışıklıklarının kâbusu uzun süreden beri canlılığını yitirmişti. Yapıcı devlet adamlığı anlayışıyla sosyal hayata istikrar hakim olmuştur. Ve sosyal hayat her ne kadar sosyal adalet fikrinden epey uzaksa da, bütün sınıflarca -çok geç kalınarak son verilen İsmailî anarşiye şüphe götürmez bir biçimde tercih edilmesi dolayısıyla- hatta köylü ve işçi sı-nıfınca bile müsamaha ile karşılanmıştır. Hayat ilk çağlardan daha güvenli idi şimdi ama bundan dolayı da tek düze ve monotondur. Bir Sezar, bir Arsaces ve bir Kaniş-ka da bir çeşit merhametli anesteziistler gibi, bir zamanlar çok hararetle bir safhada olan iktisadi ve siyasi mese-

DÜNYA. YUNAN VE ROMALILAR

lelerin acısını azaltmışlardır. Bu meseleler, su an hemen hemen yarı yarıya unutulmuş olan geçmişte, insan hayatının hem tuzu, hem zehiri idi. Etkili ve otoriter hükümetlerin hayır faaliyetleri, insanoğlunun ruhunda şekillenmemiş bir manevi boşluk yaratmıştır.

Bu manevi boşluk nasıl doldurulmalıdır? Milattan sonra ikinci yüzyıl Greko-Romen dünyasının en büyük sorunu, bu mesele olmuştur. Fakat kültürlü kamu görevlileri ve filozoflar hâlâ, gündemde böyle bir sorunun var olup olmadığından haberdar değillerdi. Çağın eserlerini okuyup anlayabilen ve bu eserlerin ışığı içerisinde harekete geçen kimseler yarım düzine Doğu dininin isimsiz misyonerleridir. Dünya ile Yunan ve Romalılar arasında uzayıp gitmiş olan bu mücadelede, yabancı dinlerin bu vaizleri yavaşça Yunanlı ve Romalıların ellerinden teşebbüs gücünü çalmışlardır. O kadar yavaş ve yumuşak bir şekilde ki, o sert eller bir dokunma hissetmemiş ve o kadar uzakta olduğundan bir işaret de fark etmemişlerdir. Fakat, buna rağmen Yunan ve Romalıların, Dünya ile güç mücadelesinde ibre ters dönmüştü. GrekoRomen saldırısı hızını kaybetmiş, bir karşı saldırı başlamıştır. Fakat bu karşı saldırının niçin olduğu hâlâ farkedilmemiştir. Çünkü farklı bir planla saldırıya geçilmiştir. Saldırı askeri, siyasi ve ekonomiktir, karşı atak ise dini. Zamanın göstereceği üzere, bu yeni dini hareket muhteşem bir geleceğe sahipti. Bu dinin gelecekteki başarı sırları nelerdi? Bunun parmaklarımızla sayabileceğimiz üç temel sırrı vardı.

Milattan sonra ikinci yüzyılda yeni dinlerin ortaya

DÜNYA BATI VE İSLAM

DÜNYA, YUNAN VE ROMALILAR

çıkmasını ve yayılmasını hoş gören birinci etken, kültürlerin çarpışmasından bıkkınlıktır. Biz ahlaki olmayan iki ana çizgide yayılan Yunan kültürüne karşı mücadelede doğuluların karşı koymalarını izledik. Bu konuda emirleri, Greko-Romen kültür iklimi içinde yaşamak için kendilerini bu iklime adapte etmek olan Herod'un devlet adamları ve emirleri, iklim değişikliğini bilmezden gelmek ve sanki bu değişiklik hiç ortaya çıkmamış gibi işlerine devam etmekten ibaret olan fanatikler vardı. Ayrıntılı olarak her iki stratejinin de araştırılmasından sonra diyebiliriz ki, fanatizm kendini felakete sürükleyici bir hale döndürmek yüzünden, Herod siyaseti ise kendini, yetersiz bir hale getirmek sebebiyle itibardan düşmüştür. Bu iki alternatif stratejiden hangisi takip edilirse edilsin, bu kültür savaşı hiçbir yerde sonuca ulaşamamıştır. Bu açık ve kötü çatışmadan çıkan ders şudur: Hiçbir kültür, tek başına manevi yegane çözüm olmak konusundaki iddiasında başarıya ulaşamaz. Hayal kırıklığına uğramış zihinler ve kırılmış kalpler şimdi, tüm bu kısır kültürel iddialar ve karşı iddialar üzerinde yükselecek inanç prensipleri için hazır bir zemin durumundadırlar. Ve burada, ne iskit, ne de Yahudi veya Yunanlının, ne esir, ne de özgür insanın, ne erkek ne de kadının ayırtılmeyeceği, fakat herkesin İsa'da, yahut Mitra'da, Kübele'de, İsis'in bire indirgeneceği, bir Amitanha veya muhtemelen bir Avalotika gibi yardımsever Buda'lardan birisinde birleşeceği bir yeni topluluğun gelişmesi fırsatı mevcuttur.

Kültürler çatışmasını yenecek olan bir kardeşlik ideali, yeni dinlerin başarısının ilk sırrıdır. İkinci sır da, kül-

türler, sınıflar ve cinsler arasında bir ayırım gözetmeksizin bütün insanlığa açık olan bu yeni toplulukların üyeleri olan insanları bir insanüstü varlıkla esirgetici bir dostluk ilişkisine kavuşturmak. Çünkü, Allah'ın yardımı olmaksızın insan doğasının yetersiz olacağı konusundaki örneklik, kaderin bir alayı şeklinde kiliseler arası bir barış devrinin trajedisini görmüş olan bir neslin kalbine şimdiden derin bir şekilde işlenmiştir.

Beşerî tanrılardan en azından iki tanesi denenmiş ve akıllarında eksiklik olduğu görülmüştür. Tanrılaştırılmış bir militarist "Alelen" gerçekleştirilmiş bir skandaldı. Sa-int Augustine'den öğrendiğimiz hikayede, Tirenienli bir korsanın İskender'in yüzüne karşı söylediği gibi, İskender, eğer bugüne kadar tüm yaptıklarını bütün ordusu ile değil de birkaç ortağı ile yapsaydı, bir tanrı değil de bir haydut olarak isimlendirilirdi. Peki tanrılaştırılmış polise ne demeli? Augustus haydut arkadaşlarını tasfiye etmekle kendisini bir polis haline sokmuştur; bundan dolayı da ona müteşekkiriz. Fakat bizden, kötü huylarından vazgeçirilmiş haydut bir tanrı olarak kutsanmakla minnetlerimizin ifadesi talep edildiği zaman buna, fazlasıyla inanarak ve heyecan duyarak razı olamayız. Fakat buna rağmen gönüllerimiz bütün manevi varlığı ile ve gerçekten ibadet edebileceğimiz bir kutsallığa aç durumdadır.

Yeni dinlerin tanrıları kendi törenlerini hazırladılar. B*z en azından kutsallığın varlığında kendimizi tüm kalbimiz aklımız ve gücümüzle kime adayabiliriz. Mithras bizi kaptanımız olarak yönlendirecek. İzis annemiz gibi

91

DÜNYA BATİ VE İSLAM

bize bakacak. Isa bizim için, kendini ve kutsal gücünü hiçe sayıp, bir insan kılığına bürünüp kendini çarmıhta ölümün kollarına bırakacak. Aynı şekilde bizim için Nir-vana'mın eşğine ulaşan bir Bodhisattva (iyiliksever Buda-lardan biri) mutluluğa giden son basamağı çıkmaktan kendini alıkoymuştur. Bu kahraman rehber sınırsız ebediyet için, suçlulara özgü acı dolu varlık değirmeni ile uğraşmaya kendini mahkum etmiştir. Ve o aşın fedakarlığı, acı içinde kalarak kendileri hesabına büyük fedakarlıklarda bulundukça onları kurtuluş yoluna sokabileceği, dost varlıklar için göstermiştir.

Tüm bunlar, yeni dinlerin, imparatorluğun barış çağındaki Greko-Romen dünyasında yaşayan, yorgun ve kederli tüm insanlığa sunmuş olduğu, her yerde ve her zaman gerçekten var olan, cazibelerden ibaretti. Ama, fetih ve yağmalarıyla dünyayı mahveden ve kendini geriye kalanların üzerinde bir jandarma olarak yetkili kılan, Yunan ve Roma azınlık egemenliğine ne olmuştu? "Onlar bir çöl yaratılar ve adını barış koydular" (Tacitus, Agri-cola, c.30) sözü, kendi yazarlarından birisinin, yabancı kurbanlarından bir tanesinin ağzının üzerine koyduğu, kendi eserleri üzerinde duran bir hükümdür. Hükümlerinin savaş ve siyaset alanında önceden gerçekleşmiş saldırılarına verdiği bir karşılık olan din alanındaki karşı saldırı ile dünyanın kendilerine meydan okumasına, safsatacı ve alaycı Yunanlı ve Romalı üstadlar nasıl bir cevap vermeye hazırlanmışlardı.

Eğer biz Marcus Aurelius'un neslinden olan bu Yunan ve Romalıların içyüzüne bakacak olursak, manevi bir

DÜNYA, YUNAN VE ROMALILAR

boşlukla karşılaşırız. Çünkü, dünyanın bu ilk fatihleri, çağımızdaki eşitleri olan bizler gibi, atalarından miras kalmış dinlerini çok önceden terk etmişlerdi. Kendileri için seçtikleri ve Yunan kültürünün etki alanına soktukları Doğululara ve Barbarlara sundukları hayat tarzı, dünyevi bir tarzı ve bunda akıl, dinin yerini alan felsefelerin zamanla gelişmesi suretiyle kalbin yerine hizmete girmiş oldu. Akıllı özgür kılma görevini üzerine almış olan felsefe ruhu, tabiat kanununun çarkına bağlanmış ve onunla sınırlandırılmıştır. Filozof imparator Mar-cus'un kendi kendine itiraf ettiği gibi; "Aşağı-yukarı, ile-ri-geri, döne döne hareket, kâinatın tek düzen ve anlamsız ve monoton bir hareketidir. Kırk yaşına ulaşmış orta zekaya sahip bir adam, olmuş, olan ve olacak herşey hakkında bir tecrübeye sahip olacaktır." Gerçekte, hayal kırıklığı veren bu egemen Yunan-Ro-ma azınlığı, çağdaş çoğunluk gibi aynı manevi fakirlikten muztarip bulunuyordu ve şimdi, hatır gönül dinlemeden bütün erkeklere ve kadınlara sunulmaya başlanmış olan yeni dinleri, bu tadı acaip hapları, misyonerler şekerlendirmemiş olsalardı, bunlar bir filozofun dahi damağına yapışıp kalabilirlerdi. Böylece de Yunan kültürü ile yetişmiş bir putperest topluluğun katılaşmış Özünü değiştirmek gibi çok zor olan görevlerini bitirmek uğruna yeni dinler, çeşitli Yunan kılıklarına bürünmüşlerdir. Budizm'den Hristiyanlığa kadar bu yeni dinlerin hepsi, kendilerini görünüş açısından Yunan sanatı stilinde sundular ve Hristiyanlık bir adım daha ileri atarak kendini entelektüel anlamda Yunan felsefesiyle sundu.

DÜNYA BATI VE İSLAM

Şu halde bu, Dünyanın Yunan ve Romalılarla mücadele tarihindeki son bölümdü. Yunan ve Romalılar Dün-ya'yı silah gücü ile fethettikten sonra Dünya, bu fatihlerini egemenler ve tâbiler veya Yunanlılar, Doğulular ve Barbarlar arasında ayırım yapmaksızın bütün insanların ruhlarına hitap eden yeni

dinlerine döndürmekle onları esir almış oldu. Dünya'nın Batı ile mücadelesinin bitmemiş tarihi içerisinde Yunan-Roma tarihinin bu tarihî sonucu böyle mi yazılmalıydı? Bu hususta birşey söyleyemeyiz; çünkü gelecek hakkında önceden haber veremeyiz. Biz sadece, tarihin farklı bir bölümünde daha önce meydana gelmiş bir şeyin tekrar gerçekleşebilmesinin, her zaman göz önünde bulundurmanız gereken ihtimallerden biri olabileceğini görebiliriz.